

Шотка О. П.,
Горянська А. М.,
Пісоцький В. П.

НАУКОВА РОБОТА СТУДЕНТІВ ІЗ ПСИХОЛОГІЇ: від курсової до дипломної

Ніжинський державний університет
імені Миколи Гоголя

Щотка О. П., Горянська А. М., Пісоцький В. П.

**НАУКОВА РОБОТА СТУДЕНТІВ ІЗ ПСИХОЛОГІЇ:
ВІД КУРСОВОЇ ДО ДИПЛОМНОЇ**

Навчальний посібник

Ніжин – 2023

УДК 1599(075.8)
НЗ4

Рекомендовано Вченою радою
Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя
Протокол № 11 від 01.06.2023 р

Рецензенти:

Андрєєва Я. Ф. – кандидат психологічних наук, доцент;
Пісоцький В. П. – канддат філософських наук, доцент

НЗ4 Наукова робота студентів із психології: від курсової до дипломної : навчальний посібник для студентів педагогічних спеціальностей] / О. П. Щотка, А.М. Горянська, В.П. Пісоцький; за заг. ред. О. П. Щотки. – Ніжин : Видавництво НДУ ім. М. Гоголя, 2023. – 103 с.

Навчальний посібник адресований студентам педагогічних спеціальностей. Їх призначення – допомогти студентам раціонально організувати роботу над курсовим та дипломним дослідженням із психології.

УДК 1599(075.8)

© О. П. Щотка, А.М. Горянська, В.П. Пісоцький, 2023
© НДУ ім. М. Гоголя, 2023

З М І С Т

ПЕРЕДМОВА	4
Розділ 1. ОСОБЛИВОСТІ НАПИСАННЯ КУРСОВОЇ РОБОТИ	5
1.1. СТРУКТУРА КУРСОВОЇ РОБОТИ	5
1.2. ЕТАПИ ВИКОНАННЯ КУРСОВОЇ РОБОТИ	7
1.2.1. Як обрати тему курсового дослідження?.....	7
1.2.2. Як складається план проведення дослідження?.....	8
1.2.3. Як здійснюється інформаційний пошук та аналізується стан проблеми?.....	9
1.2.4. Як розробити програму та підібрати методики дослідження?.....	12
1.2.5. Як зібрати достовірні емпіричні факти про досліджуване явище?.....	13
1.2.6. Як обробити та проаналізувати емпіричні дані?.....	23
1.2.7. Як написати та відредагувати текст?.....	25
1.2.8. Які вимоги до технічного оформлення?.....	27
1.3. ЗАХИСТ КУРСОВОЇ РОБОТИ	32
1.3.1. Як підготуватися до захисту?.....	32
1.3.2. Які критерії оцінювання?.....	33
Розділ 2. ОСОБЛИВОСТІ НАПИСАННЯ ДИПЛОМНОЇ РОБОТИ	34
2.1. Чим відрізняється дипломне дослідження від курсового?.....	34
2.2. Які особливості підготовки та оформлення дипломної роботи?.....	35
2.3. Яка процедура захисту та які критерії оцінювання дипломної роботи?.....	37
Розділ 3. ОРІЄНТОВНИЙ ПЕРЕЛІК ТЕМ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ	38
3.1. Основний перелік тем курсових робіт.....	39
3.2. Перелік тем за напрямками психологічних досліджень.....	51
3.3. Тематика курсових робіт з урахуванням специфіки факультету.....	76
ОСНОВНА ЛІТЕРАТУРА	79
ЗБІРНИКИ МЕТОДИК ТА ПРАКТИКУМИ	80
ДОДАТКИ	82
Етичні стандарти психологічного дослідження дітей.....	82
Приклади обрахунку кореляції між двома рядами змінних.....	86
Приклади визначення статистичної достовірності відмінностей між двома однорідними показниками.....	90
Зразок оформлення титульної сторінки.....	97
Зразок оформлення змісту.....	98
Зразок формулювання об'єкту, предмету, мети, завдань дослідження.....	99
Зразок оформлення таблиць та рисунків (графіків, гістограм, таблиць, рисунків).....	100
Зразок оформлення використаних джерел.....	103

Шановний студенте!

Ви приступаєте до виконання курсової роботи, яка має стати самостійним завершеним науковим дослідженням. Курсова робота з психології має на меті поглибити та інтегрувати психологічні знання студентів-педагогів, сформувати вміння використовувати набуті знання на практиці, а також розв'язувати реальні психолого-педагогічні проблеми на основі експериментально встановлених фактів.

Виконання наукового дослідження – це цікава, але разом із тим складна розумова праця, яка вимагає від Вас комплексу теоретичних знань, а також умінь планувати та проводити експериментальне дослідження, обробляти та інтерпретувати його результати, знаходити, користуватися, узагальнювати відповідну наукову, навчальну, довідкову літературу та інше.

Як показує досвід, для раціонального виконання та успішного завершення наукового дослідження студентам, насамперед, бракує знань та умінь з методики наукового дослідження. Тому рекомендуємо Вам розпочати виконання курсової роботи з детального опрацювання цих методичних рекомендацій, які допоможуть знайти відповіді на такі питання:

- Як правильно обрати тему дослідження?
- Як скласти план дослідження?
- Як дослідити теоретичний стан проблеми?
- Як організувати та провести дослідження?
- Як обробити результати та проаналізувати їх?
- Як правильно оформити курсову роботу?
- Як підготуватися до її захисту?

Автори цього видання мають досвід виконання наукових робіт різної складності, і глибоко переконані в тому, що успішність виконання поставлених у науковій роботі завдань залежить не лише від дослідницьких умінь, але й від Вашого ставлення до роботи та особистих якостей, зокрема цілеспрямованості, наполегливості, організованості, самостійності.

Тож бажаємо Вам інтелектуальної насолоди від добре зробленої справи!

Розділ 1

Особливості написання курсової роботи

1.1. Структура курсової роботи

Зміст курсової роботи визначається актуальністю, мірою розробленості проблеми, що досліджується, інформаційним матеріалом.

Весь матеріал курсової роботи повинен бути цілеспрямованим, викладеним у логічній послідовності і взаємопов'язаним з окремими його частинами.

Загальноприйнятою є наступна структура:

1. Титульний листок.
2. Зміст (план роботи з указанням сторінок).
3. Вступ (4–6% всієї роботи).
4. Основна частина, яка, як правило, поділяється на 2:
теоретичну (20–25%) – аналіз теоретичних основ обраної теми;
практичну (45–50%) – аналіз стану досліджуваного питання на практиці і методичні рекомендації автора, спрямовані на розв'язання проблеми.
5. Висновки (6–8%).
6. Список використаної літератури (5–6%).
7. Додатки (5–6%).

Вступ У вступі відображається *актуальність* теми курсової роботи; формулюється *мета*, вказуються *об'єкт* та *предмет* дослідження, висувається гіпотеза, відповідно до мети та гіпотези визначаються *завдання* дослідження, характеризуються *теоретичні засади* дослідження, обґрунтовуються теоретичні та експериментальні *методи* дослідження, а також база його проведення, описується *структура* роботи і розкривається зміст кожного з розділів. Обсяг вступу рекомендується до 3-х рукописних сторінок.

Основна частина

Найчастіше складається із двох або трьох розділів, які мають теоретичне та практичне спрямування. Коротко зупинимося на змісті кожного з них.

Теоретична частина

У розділі, присвяченому теоретичним основам обраної теми (8–12 сторінок), студент повинен до- сить повно, всебічно і лаконічно викласти стан проблеми, якій присвячується курсова робота, проаналізувати різні точки зору, дати їм власну оцінку, визначити основні категорії і понят- тя, розкрити методи вивчення і сформулювати основні закономірності розвитку технології вирішення наукової проблеми. У висновках до роз- ділу слід вказати на доцільність і можливість використання тих чи інших обґрунтованих підходів вирішення практичних завдань.

Практична частина

Розділ, що включає практичний аналіз стану досліджуваного питання (12–15 сторінок), повинен містити аналітичну характеристику предмету дослідження, за матеріалом якого виконується курсова робота.

Опис дослідно-експериментальної роботи, її аналіз і узагаль- нення – це виклад самостійності наукової роботи студента, його позиції відносно досліджуваної проблеми.

Дослідження проводиться з використанням достатньої кількості методик (4–6), які дозволяють всебічно представити предмет вивчення і отримати достовірні результати (матеріали дослідження – результати тестування, анкет, опитування, малюнки і под. – додаються до роботи).

(2–3 рукописні сторінки) є результатом творчого осмислення студентом поставлених у темі питань.

Висновки

У них у стислому вигляді підводяться підсумки дослідження: викладаються окремі висновки, суть конкретних реко- мендацій щодо вдосконалення питання, що досліджується, вказуються напрямки щодо подальшого дослідження даної проблеми.

У кінці роботи варто навести список вико- ристаної літератури. В цьому списку повин- ні бути вказані тільки ті джерела, на які є посилання в тексті роботи.

Додатки до курсової роботи і список літератури

Як ілюстративний матеріал студент може додати зразки документів, таблиці, схеми, діаграми і т.ін., які повинні бути пов'язані з питаннями, що викладаються у роботі.

1.2. Етапи виконання курсової роботи

Найважливішою запорукою успішного виконання курсової роботи є дотримання відповідної логіки, структури, послідовності певних етапів дослідження залежно від специфіки теми та поставленої мети.

Такими основними етапами виконання курсової роботи є:

- ✓ вибір теми дослідження;
- ✓ складання попереднього плану;
- ✓ збирання, опрацювання, узагальнення наукової літератури;
- ✓ остаточне уточнення програми дослідження;
- ✓ підбір та усвідомлення відповідних методів та конкретних методик дослідження;
- ✓ проведення дослідження, обробка даних та аналіз його результатів;
- ✓ написання та оформлення роботи.

Всі ці етапи взаємопов'язані і взаємозумовлені, але залежно від теми, поставленої мети, конкретних завдань можуть мати різну значущість, широту та глибину. Темі курсових робіт не є рівноцінними і за співвідношенням теоретичної і практичної частини дослідження, за глибиною висвітлення її у науковій літературі та іншими особливостями проблеми, які також впливають на характеристику окремих етапів. Все ж таки є загальні вимоги до кожного з них.

1.2.1. ЯК ОБРАТИ ТЕМУ КУРСОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ?

Вибір теми – один із найвідповідальніших етапів виконання курсової роботи, який особливо впливає на якість та її результативність.

Тематика курсових робіт знаходиться у даному посібнику на ст. 40–82. Але це орієнтований список тем, підібраний для студентів різних факультетів. Студент має право запропонувати свою тему в залежності від його інтересів, уподобань та інших причин, виходячи зі своїх можливостей, але обов'язково узгодити зі своїм керівником.

Джерелом вибору теми з психології можуть бути також психологічна література, різні психологічні проблеми практики навчання та виховання загальноосвітньої, вищої школи, різних позашкільних установ тощо.

Вибір теми визначається бажанням студента поглибити і розширити свої знання з дисциплін психологічного циклу, зацікавленістю питаннями

загальної, соціальної психології, теорії і практики навчання і виховання та ін. Цей вибір повинен бути результатом власних розмірковувань, аналізу, узагальнень на основі вивчення і розуміння теоретичного матеріалу, а також власних спостережень. Під час вибору теми важливо також визначити наявність у нашій бібліотеці необхідної літератури з даної проблеми або ж урахувати свої можливості відносно користування науковою літературою інших бібліотек.

Тема курсової роботи може бути пов'язана з дослідженнями під час педагогічної практики або ж зі спеціальними експериментальними дослідженнями в школі, виші, в різних позашкільних установах.

Обираючи тему курсової роботи, студент повинен пам'ятати про те, що виконуючи її, він намагатиметься зробити спробу внести щось нове в розробку даної теми чи проблеми, якимось чином розширити, поглибити чи спростувати уже відомі факти, результати або ж знайти якісь нові особливості, закономірності, структуру, по-новому використати методiku, дати відповідь на не розв'язані питання, накреслити конкретні шляхи подальших пошуків тощо. Тобто під час виконання курсової роботи повинен бути присутній елемент новизни.

Отже, вибір теми курсової роботи дає можливість студенту оцінити свою готовність до її написання, врахувавши базовий рівень знань з психології, одержаних у результаті засвоєння різних психологічних дисциплін, рівень оволодіння конкретними методиками дослідження, набутими під час лабораторних занять та педагогічної практики, певними вміннями працювати з першоджерельною та іншою літературою. А в процесі виконання курсової роботи ці знання та вміння значно поглиблюються, набудуть подальшого розвитку.

1.2.2. ЯК СКЛАДАЄТЬСЯ ПЛАН ПРОВЕДЕННЯ ДОСЛІДЖЕННЯ?

Не менш відповідальний і другий етап виконання курсової роботи, який із самого початку вимагає від студентів ознайомлення з основною рекомендованою літературою до теми, щоб зрозуміти її зміст та визначити приблизний обсяг. Попередній аналіз літератури та вибір теми курсової роботи дають можливість сформулювати об'єкт, предмет дослідження та визначити його мету, конкретні завдання, сформулювати певну гіпотезу, глибше ознайомлення з розумінням цих понять (див. додаток Ж).

Об'єкт дослідження – це частина об'єктивної реальності або знань про неї, де виникає проблема для дослідження (за С.Д.Максименком, це – психіка людини, природне і соціальне буття людини в їх єдності, людина в цілому та ін.). Це більш широке поняття, порівнюючи з предметом.

Предмет дослідження – це певна окреслена частина психологічної реальності (об'єкту), яку безпосередньо вивчає дослідник, це окремі складові, властивості, механізми, які не можуть бути вивчені без більш широкого аналізу проблеми (за С.Д.Максименком, це – всі зафіксовані факти, що стосуються поведінки об'єкта вивчення, виміри різних властивостей і зв'язків об'єкта вивчення, знаки і знакові форми зафіксованої інформації) тощо.

Разом із тим важливо визначити **мету** дослідження та накреслити конкретні завдання, щоб не відхилитися від основного напрямку даної теми.

Мета будь-якого дослідження – це передбачений кінцевий результат, який і визначає основний напрямок дослідження. Мета конкретизується в певних завданнях, які складають кілька пунктів залежно від специфіки теми роботи.

Важливе значення для написання курсової роботи має **план**, за яким розкривається її зміст та послідовність роботи і, відповідно, виклад матеріалу у письмовій формі. План складається одночасно з підбором і опрацюванням літературних джерел. У процесі роботи він удосконалюється, може частково змінюватися, розширюватися або конкретизуватися. В плані відображаються основні розділи та окремі пункти курсової роботи (вступна частина, аналіз теоретичного матеріалу, експериментальні дослідження, висновки, використана література, різні додатки).

1.2.3. ЯК ЗДІЙСНЮЄТЬСЯ ІНФОРМАЦІЙНИЙ ПОШУК ТА АНАЛІЗУЄТЬСЯ СТАН ПРОБЛЕМИ?

Вивчення літератури з теми має на меті простежити стан розв'язку даної проблеми різними авторами, аргументацію їх висновків і узагальнень, систематизувати напрацьований матеріал, щоб чіткіше зрозуміти та виділити проблему для дослідження, проаналізувати наукові методи, які використовували науковці.

Крім рекомендованих орієнтовних праць, які вказані після назви запропонованої теми даного посібника, студент повинен самостійно

доповнити список літературних джерел, працюючи в бібліотеці. З цією метою йому необхідно переглянути різні каталоги (алфавітні, систематичні, предметні), а також картотеку журнальних статей або просто переглянути покажчики наукових робіт в останньому номері спеціальних журналів за кожен рік видання "Педагогіка і психологія", "Вопросы психологии", "Психологический журнал", "Социологические исследования", "Практическая психология", "Мир психологии" та ін.

Доцільно звернути увагу на списки використаної літератури з даної проблеми. Що знаходяться в кінці кожної статті або ж монографії, які також допоможуть поповнити джерела необхідної літератури з даної проблеми. В бібліотеці є також спеціальні видання "Літописи книг", "Літописи журнальних статей", "Літописи рецензій", де знаходяться бібліографічні показники.

Крім того, можна використати електронну інформаційну мережу Інтернет. Як працювати з електронними інформаційними ресурсами див. В.О.Коломієць "Як виконати курсову роботу?" – К.: Вища школа, 2003. – С. 16–18.

Одним із важливих моментів під час виконання курсової роботи є глибоке вивчення підбраної психологічної літератури: навчальної, наукової, довідкової (підручники, посібники, монографії, наукові статті, брошури, різні наукові збірники, словники тощо). Не всі підібрані літературні джерела рівнозначні за змістом, обсягом, характером висвітлення проблеми, її глибиною і повнотою. І тому, опрацьовуючи те чи інше джерело, необхідно чітко виходити з теми свого дослідження, поставленої мети та намічених конкретних завдань. Для цього необхідно попередньо ознайомитися з усією підбраною літературою, здійснити загальне знайомство зі змістом робіт. У першу чергу, необхідно звернути увагу на назву роботи, окремих розділів чи тем, прочитати анотацію та передмову, переглянути зміст та висновки. Таке знайомство дає можливість виділити основну і додаткову літературу, допоможе краще зрозуміти основні положення праці, а разом з тим і ефективніше її використати для розкриття запропонованої теми.

Важливо виділити головні, найбільш суттєві теоретичні положення в роботі і намагатися обґрунтувати їх на основі думок інших авторів, аналізу різних фактів, результатів їх експериментальних досліджень.

Після попереднього ознайомлення з науковими джерелами слід приступити до більш глибокого, творчого аналізу літератури, яке супроводжується різними видами запису. Це дає можливість глибше зрозуміти матеріал, краще його запам'ятати та критично осмислити, а разом з тим і сформулювати свої погляди, свою оцінку на висвітлення автором певної проблеми.

Залежно від теми дослідження, поставленої мети та конкретних завдань, а також специфіки та значущості даного джерела вибирають той чи інший вид запису. Найбільш поширеними серед них є:

1) складання логічного плану, тобто послідовний перелік питань про що говориться в науковій роботі. Часом до нього додають пояснення і приклади;

2) анотація наукової роботи – короткий опис змісту книги чи статті, який часто поєднує в собі й оцінку твору;

3) виписування цитат для підтвердження тієї чи іншої думки автора. Цитувати потрібно найбільш важливе, суттєве, по можливості, завершеними думками, кожену цитату необхідно брати в лапки і після неї в дужках вказувати використане джерело (номер роботи із списку підібраної використаної літератури і сторінку, відокремивши їх комою, наприклад: [5, с. 32];

4) складання тез, тобто сформулювати основні положення, ствердження, які послідовно, коротко, часто в категоричній формі передають основний зміст роботи без пояснень та доказів. Кожна теза самостійна, плавного переходу між ними може і не бути;

5) поширеною формою запису є конспект. Це стислий, логічно зв'язаний виклад усього змісту книги чи статті. Конспектування об'єднує в собі різні види запису: тези, що становлять його основу, поряд з передачею роздумів автора, доказів використовують цитати. На окремі частини роботи може бути складений логічний план. Конспекти бувають різні: тематичні, систематичні, прості або складні, короткі або розширені, можуть бути доповнені різними таблицями, схемами, малюнками, прикладами, поясненнями тощо.

Залежно від поставлених завдань роботи та значущості джерела використовують той чи інший вид запису або ж їх комплекс.

Використання різних видів запису дасть можливість глибоко і об'єктивно проаналізувати сутність досліджуваної проблеми, оцінити теоретичне і практичне значення даної роботи, зробити відповідні висновки щодо глибини, широти розробки досліджуваної проблеми. І все це відобразити в роботі. Отже, курсова робота передбачає огляд літератури з даної теми, короткий аналіз історії та сучасний стан проблеми, відповідні висновки. Обов'язково дається критична та порівняльна оцінка різних підходів у висвітленні проблеми, основна увага звертається на сутність, провідні ідеї у відповідності з поставленими конкретними завданнями та планом курсової роботи.

1.2.4. ЯК РОЗРОБИТИ ПРОГРАМУ ТА ПІДБРАТИ МЕТОДИКИ ДОСЛІДЖЕННЯ?

Ознайомлення з літературою дозволило Вам провести початковий аналіз проблеми, уточнити об'єкт, предмет, мету і конкретні завдання дослідження, сформулювати гіпотезу. Далі Ви повинні уточнити методику дослідження.

Послідовність дій може бути такою:

- ✓ обрати шлях перевірки гіпотези або стратегію організації дослідження;
- ✓ підібрати методики, які відповідають меті, завданням курсової роботи та обраній стратегії дослідження;
- ✓ визначитися з технікою виконання дослідження: тексти опитувальників, бланки для відповідей, стимульний матеріал, диктофон тощо);
- ✓ передбачити методи кількісної та якісної обробки даних, способи інтерпретації.

Як показує досвід, студенти часто формально підходять до методики дослідження. Переважно переймаються питаннями: Які методики використати: складні чи прості? короткі чи довгі? Цікаві дітям чи корисні для себе? тощо.

Формально підійшовши до справи, Ви не зможете цілісно побудувати дослідження та зібрати необхідний матеріал для перевірки висунутої

гіпотези. Варто поповнити свої знання про методи психологічного дослідження та особливості їх ефективного використання з рекомендованої літератури*. Правильно побудувати експериментальне дослідження також допоможе вам інформація про стратегії та методи психологічного дослідження, подана в даному посібнику,

1.2.5. ЯК ЗІБРАТИ ДОСТОВІРНІ ЕМПІРИЧНІ ФАКТИ ПРО ДОСЛІДЖУВАНЕ ЯВИЩЕ?

Стратегія дослідження – так умовно назвемо сукупність методів і прийомів експериментального дослідження, які підпорядковані меті дослідження. Виконуючи курсову роботу, Ви маєте вибрати одну із стратегій дослідження.

Пояснювальна або якісна стратегія – базується на засадах розуміючої психології і полягає у відкритому, пошуковому, неструктурованому характері аналізі проблеми. Увага дослідника спрямована на масштабний розгляд особистості в єдності їх психологічного та соціального досвіду. Мета дослідника – це зрозуміти та інтерпретувати факти (зауважте, не оцінити та виміряти), що отримуються шляхом аналізу інтерв'ю, спостережень, фотографій, відеоматеріалів, листів, щоденників та ін.

Цій стратегії слід надавати перевагу, якщо у центрі уваги є своєрідність досвіду й переживань окремої людини, дослідження загальної картини події або випадку в єдності його складових, взаємодії об'єктивних та суб'єктивних факторів. Доцільною ця стратегія є при розробці тем гуманітарного спрямування, де потребується здійснити психологічний аналіз вчинків літературних героїв, особистостей історичних діячів тощо.

Стратегія повторного дослідження будується як максимально точне повторення дослідження, проведеного іншим автором раніше. Аналізуються розбіжності в отриманих даних про те чи інше психоло-

* Дізнатися детальніше про можливості використання цих стратегій у психологічних дослідженнях Ви можете з посібника О.Л.Музики та С.О.Савицької.

гічне явище (інтереси, цінності, тривожність та ін.) і пояснюються їх причини. Найчастіше ця стратегія застосовується, щоб зафіксувати відмінності, викликані змінами соціокультурної ситуації.

Стратегія зіставлення – шлях отримання наукових фактів через порівняння даних, отриманих на двох або більше групах досліджуваних (вибірках), які відрізняються певними ознаками (вік, стать, шкільна успішність, статус у класі та ін).

Так, застосувавши стратегію зіставлення різновікових груп, Ви можете виявити середньостатистичні психологічні особливості віку та напрямок вікових змін. А зіставивши рівень шкільної успішності і рівень розвитку уваги, – встановити причини невстигання у школі та намітити шляхи корекції.

Реалізуючи цю стратегію, Ви маєте використати широкий діапазон експериментальних та неекспериментальних методів психологічної науки. Для стратегії зіставлення необхідним є застосування методів математичної статистики, зокрема кореляційного аналізу.

Формуюча стратегія полягає у тому, що психічні якості не лише досліджуються, але й формуються у процесі цього дослідження. Ця стратегія дозволяє прослідкувати, як позначилися спеціально організовані навчальні або виховні впливи на різних психологічних характеристиках (наприклад, самооцінці, обов'язі оперативної пам'яті, інтересах і т.ін.).

Окремо зауважимо, що реалізація даної стратегії потребує не лише психологічної та педагогічної компетентності, але і досить часу. Тому поставлені у курсовій роботі розвивальні завдання повинні торкатися лише окремих вузьких характеристик психічного.

Технологія формуючого експерименту досить детально представлена в психологічній літературі. Тут же ми лише нагадаємо Вам його основні етапи: побудова теоретичної моделі досліджуваного явища і планування експерименту, констатуючий зріз, формуючий експеримент, контрольний зріз, зіставлення з результатами контрольної групи. На останньому етапі застосовуються різні статистичні методи перевірки гіпотез.

Біографічна стратегія – це індивідуально орієнтована стратегія, яку доцільно застосовувати при аналізі унікальних явищ (обдаро-

ваність, образ світу, сподівання, самотність, життєва криза тощо). Предметом аналізу виступає вплив біографічних подій на формування тих чи інших якостей особистості переважно дорослої людини. В межах даної стратегії застосовуються специфічні методи (каузометрія, біографічне інтерв'ю, психосемантичні методи та ін.), які потребують високого рівня підготовленості до їх використання та аналізу.

Визначившись зі стратегією, Ви можете приступити до підбору емпіричних методів психологічного дослідження.

Емпіричні методи включають неекспериментальні (спостереження, самоспостереження, бесіда, контент-аналіз), експериментальні, психодіагностичні, вивчення продуктів діяльності, біографічні методи, метод соціометрії.

Провідним методом наукового пізнання, в тому числі і у психологічних дослідженнях є **експеримент**. Цей метод спрямований на виявлення причинно-наслідкових залежностей. Характеризується створенням оптимальних умов для вивчення певних явищ, а також цілеспрямованою та контрольованою зміною цих умов. На відміну від спостереження, **експеримент** – це активний спосіб пізнання дійсності, він передбачає планомірне втручання вченого у досліджувану ситуацію, управління нею.

Одним із основних понять при характеристиці експерименту є змінна. Так називають будь-яку умову ситуації, яка може бути зміненою. Експериментатор маніпулює змінними, тоді як спостерігач чекає, поки виникне потрібна зміна у ситуації.

Незалежна змінна – це фактор, який змінює експериментатор.

Залежна змінна – фактор, який змінюється під впливом незалежної змінної.

Проміжні змінні – фактори, які не піддаються строгому контролю, але враховуються дослідником і опосередковують вплив залежної та незалежної змінної одна на одну.

Контрольовані змінні – ті умови, які в експерименті не повинні змінюватися.

Отже, експериментування – це вивчення впливу незалежних змінних на залежні при константних характеристиках контрольованих змінних та врахуванні дії проміжних. Основні особливості експери-

менту зберігаються у двох його основних різновидах – *лабораторному* та *природному* експериментах.

Лабораторний та природний експерименти можуть бути: **констатуючими**, спрямованими на встановлення тих чи інших особливостей психічного розвитку до моменту проведення дослідження; **формуючими**: спрямованими на вивчення психічного розвитку безпосередньо в процесі активного формування тих або інших психічних особливостей. Якщо відбувається навчання якимось знанням, навичкам, умінням, то формуючий експеримент є навчальним, а якщо відбувається формування тих або інших властивостей особистості – виховуючим.

Стратегія формування є дуже поширеною в дослідженнях вікового розвитку у радянській психології. Її теоретичною основою є експериментально-генетичний метод Л.С.Виготського, що дозволяє виявити якісні особливості розвитку вищих психічних функцій.

У віковій психології під час дослідження дитячого розвитку до методу експерименту висуваються особливі вимоги, які полягають у наступному:

- привабливість діяльності, яка виконується дитиною в експерименті;
- короткотривалість експериментальної процедури;
- сталість стимульного матеріалу за змістом упродовж декількох вікових періодів;
- легкість оволодіння формальною стороною діяльності, що виконується і реєструється в експерименті;
- можливість завершення кожного експериментального завдання успіхом для досліджуваного.

Спостереження – це цілеспрямоване та планомірне сприйняття явищ, результати якого фіксуються спостерігачем. Даний метод ґрунтується на двох основних принципах:

- пасивності суб'єкта пізнання, що виявляється в невторчанні у досліджувані процеси для збереження природного їх ходу;
- безпосередності сприймання, що полягає в обмеженні можливостей, отриманні даних межами наочно представленої ситуації теперішнього часу.

Залежно від мети, завдань дослідження, від характеру явища, що вивчається, віку дитини, стратегії, яка реалізується, можуть застосову-

ватися різні види об'єктивного спостереження (пряме інструментальне; суцільне – вибіркове; включене – невключене; систематичне – вибіркове; довготривале – короткотривале тощо).

Зальна характеристика методу спостереження Вам добре відома з курсів загальної, вікової та педагогічної психології. Лише нагадаємо найбільш важливі характеристики методу – це цілеспрямованість, систематичність, планомірність, аналітичність, реєстрація результатів, оперування системою однозначних понять.

Сильною стороною метода є багатство відомостей, які збираються, збереження природності протікання психічних процесів та доступність. Основні обмеження методу пов'язані з його суб'єктивністю, значними витратами часу, скритністю окремих явищ від спостерігача, неможливістю повторного спостереження тотожних фактів, складністю виявлення причини явища та статистичної обробки.

У зв'язку зі сказаним, дослідження за допомогою даного методу потребують особливої підготовленості спостерігача. Вам знадобиться набутий під час лабораторних занять та практики досвід проведення спостереження. Приступати до спостереження Ви маєте лише чітко усвідомивши мету спостереження, ознайомившись з теоретичними основами досліджуваного явища.

Рекомендуємо Вам дотримуватися наступної логіки організації спостереження при вивченні психологічних явищ: спочатку на основі мети спостереження необхідно обрати об'єкт, предмет та ситуацію спостереження (ЩО СПОСТЕРІГАТИ?), потім добре продумати план, систему категорій, протоколи спостережень та ін. обрати спосіб спостереження, який найменш впливає на об'єкт дослідження та найбільш сприяє збору необхідної інформації (ЯК СПОСТЕРІГАТИ?). Після цього обрати спосіб реєстрації фактів, які спостерігаються (ЯК ВЕСТИ ЗАПИС? ДЕ ФІКСУВАТИ ДАНІ: У ЩОДЕННИКУ ЧИ ТАБЛИЦІ ОЗНАК?). Перед дослідженням за допомогою метода спостереження бажано провести тренувальне спостереження, щоб виявити неминучі ускладнення та набути основні вміння спостереження. Після проведення основних спостережень зібрані дані обробляються та інтерпретуються (ЯКИЙ РЕЗУЛЬТАТ?).

Для досліджень у віковому розвитку та психологічних аспектів навчання та виховання широко застосовується група методів, які ґрунтуються на опитуванні досліджуваних: бесіда, інтерв'ю, анкета.

Бесіда – метод збору фактів про психічні явища у процесі особистого спілкування за спеціально створеною програмою. Метод бесіди застосовується при вивченні особистості дитини чи дорослого, їх минулого життя, сімейної ситуації, інтересів тощо; як додатковий метод для уточнення даних; при первинному знайомстві, на початкових етапах дослідження. Бесіда може бути стандартизованою (точно формулюються запитання, які ставляться перед всіма опитуваними) і не стандартизованою (питання ставляться у вільній формі).

Успішність бесіди залежить від міри її підготовленості (наявність мети, плану бесіди, урахування вікових та індивідуальних особливостей досліджуваних, урахування умов, місця проведення та ін.), від широті відповідей (наявність довірливості, такту дослідника, дотримання вимог навчально-виховного процесу, правильності постановки запитань, пов'язаних з метою бесіди тощо).

Цілеспрямоване опитування називається **інтерв'ю**. Під час проведення інтерв'ю дослідник повинен не випускати план та вести розмову у визначеному річищі. Вирішальне значення має контакт між дослідником та досліджуваним. Інтерв'юєр повинен мати нейтральну позицію і не демонструвати свого справжнього відношення ані до змісту запитання, ані до змісту відповіді, ані до співрозмовника.

Анкетування – це метод збору даних, спрямований на письмовому опитуванні, що здійснюється за допомогою анкет. Анкета – це поєднана спільним дослідницьким задумом система запитань, спрямованих на з'ясування кількісно-якісних характеристик предмета аналізу психіки дітей, підлітків та дорослих. Питання анкети можна класифікувати за різними критеріями: за змістом (про факти свідомості, про факти поведінки, про індивідуальні властивості); за функціями (основні та неосновні: фільтри і контрольні запитання); за формою (відкриті та закриті; прямі та опосередковані запитання).

Анкетування має перевагу над індивідуальною бесідою в тому, що за короткий проміжок часу можна охопити опитуванням велику кількість людей. Оскільки відповідь дається письмово, то використання методу має вікові обмеження. Ефективність методу багато у чому визначається якістю анкети (доступність запитань, ясність формулювань, лаконічність, делікатність та ін.).

Вивчення продуктів (результатів) діяльності. Малюнки, аплікації, конструкції, шкільні твори, вірші, казки, щоденники дітей та підлітків і навіть листи та мемуари літніх людей – все це може стати предметом аналізу психолога. При цьому наголосимо, що цінну інформацію про внутрішній світ людини несуть роботи, які реалізують власний задум. Особлива роль у розкритті різних аспектів психічного розвитку дитини (особливості психічних процесів, психічний стан та особистість в цілому) належить дитячим малюнкам за власним задумом.

Вивчення продуктів (результатів) діяльності не показує, як досліджуваний працював над отриманням того чи іншого продукту. Тому при організації психологічних досліджень слід враховувати, що продукти діяльності дають досить достовірний матеріал лише у тому випадку, якщо їх вивчення поєднується з іншими методами (спостереженням, експериментом, бесідою).

Тестування має нині широке застосування як у наукових дослідженнях з вікового розвитку, так і у практичних цілях. Тестування дає можливість оцінити рівень знань, умінь, рівень загального психічного розвитку або окремих психічних процесів та якостей, і на основі одержаних даних можна робити висновки про хід психічного розвитку (нормальний чи аномальний). Однак причини відмінностей у рівні психічного розвитку дітей, підлітків або дорослих людей тести розкрити не можуть.

Специфічними особливостями тестових психодіагностичних методів дослідження є їх вимірально-дослідницька спрямованість та необхідність попередньої стандартизації методик. Після стандартизації тест не допускає ніяких змін, проводиться в суворо визначених умовах і обробляється з урахуванням вікових норм.

Успіх дослідження залежить від вдало підбраного психодіагностичного інструментарію та правильної техніки дослідження. Тестові психодіагностичні методики можуть виступати ефективним інструментом дослідження лише за умови якщо вони, як мінімум, відповідають трьом критеріям: **валідність, надійність, достовірність**. За низьких показників ефективності, у руках дослідника-аматора психодіагностичний інструмент перетворюється на дуже небезпечну "забавку".

Валідність (обґрунтованість) – це ступінь відповідності між тим, що тесту приписується, і тим, що цей тест фактично вимірює. Інакше кажучи, тест називається валідним, якщо він вимірює те, на вимірювання чого він спрямований. Кожна професійна методика створюється цілою системою складних валідаційних процедур (доведення придатності), до того ж будь-яка переробка тесту, його модифікація до нових умов або до нових завдань потребує нової процедури валідації методики.

Надійність (стійкість) – ступінь стійкості результатів при повторних тестуваннях тих самих осіб за допомогою даного тесту. Таким чином, надійність тесту показує якою мірою тестові результати відображають дійсні відмінності вимірюваних властивостей і якою мірою вони залежать від випадкової помилки.

Достовірність вказує на певні огріхи вимірювання або припустимі інтервали точності діагностичного інструментарію. Достовірність тесту у психодіагностиці визначається критерієм помилки вимірювання. Це статистичний показник, що характеризує ступінь точності окремих вимірювань.

Найпоширеніші інструменти тестового психодіагностичного дослідження у психології – це тести інтелекту, тести спеціальних здібностей, тести досягнень, тести особистості (особистісні опитувальники) та проєктивні. Доволі часто професійні методики мають дитячу та дорослу форми, що дозволяє використовувати їх у порівняльних та лонгітюдних дослідженнях.

Для виявлення розумового потенціалу індивіда використовують **тести інтелекту**, які можуть бути складені на основі вербальних та невербальних завдань (тест Векслера, матриці Равена, тест Кеттелла, тест Айзенка). **Тести спеціальних здібностей** дозволяють оцінювати рівень розвитку технічних, музичних, художніх, педагогічних та інших здібностей. **Тести досягнень** у віковій психології застосовуються тільки, якщо постає завдання оцінити рівень оволодіння учбовим матеріалом та навичками.

Особистість дитини і дорослого у віковій психології досліджується за допомогою різних **особистісних тестів** (опитувальників), які можуть охоплювати множину сторін особистості досліджуваного (наприклад, 16-

факторний опитувальник Кеттелла, опитувальник акцентуацій характеру А.Е.Лічко та ін.) або виявляти одну із властивостей особистості (наприклад, методика ДДО Е.Клімова, методика рівня самоповаги Розенберга та ін.). Опитувальники вимагають від досліджуваних досить високого рівня розвитку самосвідомості, тому їх використання обмежується віковими та індивідуальними можливостями досліджуваних. Оскільки опитувальники ґрунтуються на процедурі самооцінювання, то бажано, щоб опитувальники мали механізм захисту результатів від різноманітних викривлень, наприклад "ефекту фасаду" або негативізму досліджуваного. Таку функцію можуть виконувати дублюючі питання, шкали брехні тощо.

Проективні методики застосовуються для цілісного вивчення особистості. Ці методики ґрунтуються на припущенні про те, що невизначену (багатозначну) ситуацію досліджуваний у своєму сприйнятті приводить у відповідність зі своєю індивідуальністю (домінуючими потребами, смислами, цінностями). Наприклад, при інтерпретації складного малюнка (тест тематичної апперцепції та ін.), при завершенні речень (тест Сакса і Леві); при завершенні висловлювань одного із діючих осіб на сюжетному малюнку (тест Розенцвейга та ін.), при наданні переваги одних стимулів іншим (тест переваг кольору Люшера та ін.), при сюжетному малюванні (графічні методики "Малюнок сім'ї", "Неіснуюча тварина", "Будинок-дерево-людина" та ін.).

Ці методики володіють низкою переваг: орієнтованість на неусвідомлювані або малоусвідомлювані психічні феномени; низький тиск на досліджуваного, що знижує дію захисних механізмів. Попри очевидні переваги існують і певні недоліки. Це насамперед суб'єктивізм інтерпретації результатів. Інтерпретація залежить від досвіду, кваліфікації, соціокультурної приналежності та рівня особистісного розвитку дослідника.

Будучи незамінним засобом діагностики у руках знаючого фахівця, проективні методики, однак, не можуть давати матеріал для кінцевих висновків. Висновки зроблені на їх основі повинні перевірятися іншими способами.

Біографічний метод застосовується в дослідженнях розвитку психіки та особистості дорослого. Розробка біографічного методу відноситься до першої третини ХХ ст. Перше комплексне біографічне

дослідження пов'язане із іменем Шарлоти Бюллер. Біографічний метод є методом синтетичного опису людини як особистості і суб'єкта діяльності. Це єдиний метод, що дозволяє вивчити особистість у процесі розвитку, дозволяє відстежити динаміку життєвого шляху. Джерелом біографічної інформації виступає сама людина та події оточуючого його середовища. Недоліки даного методу – описовість та викривлення результатів через помилки пам'яті – можуть бути скореговані більш об'єктивними даними комплексного дослідження особистості. Даний метод було ефективно застосовано в дослідженнях динаміки психічного розвитку дорослого Левінсоном, Маслоу та ін.

Соціометрія – спосіб дослідження емоційно-безпосередніх стосунків усередині малої групи, розроблений Дж. Морено. Соціометрія слугує засобом отримання даних про те, як члени соціальної групи відносяться одне до одного на основі взаємних симпатій-антипатій.

Основним методичним засобом соціометрії є соціометричний тест (тест соціометричного вибору). Він складається із запитань (критеріїв вибору), які адресуються кожному члену соціальної групи. Критерієм вибору виступає бажання людини спільно з кимось щось виконувати: у праці, навчанні, під час відпочинку тощо. Чим важливішою для людини є діяльність, для якої він обирає партнера, тим сильнішим є критерій вибору.

Залежно від вікового складу груп та специфіки досліджуваних завдань застосовуються різні варіанти соціометричних досліджень: експериментальна гра "Секрет", "Вибір у дії", "Поздоров друга" та ін. Одним із варіантів соціометричного дослідження є *аутосоціограма*, яка дозволяє вивчити не тільки взаємовідносини між ровесниками та ставлення до себе, як члена даної групи.

Ви можете скористатися методикою або прийомом із психологічного практикуму або збірки психологічних тестів. Під час вибору варто звернути увагу насамперед на такі характеристики психодіагностичної методики, як валідність та надійність. Звичайно посилання на джерело та автора методики є обов'язковим.

Не виключена необхідність авторської роботи над методикою. Наприклад, ви можете відповідно до завдань дослідження розробити схему стандартизованого спостереження, питання бесіди, анкети, внес-

ти окремі модифікації у вже створені методики. Створений вами варіант слід обов'язково обговорити з науковим керівником та апробувати.

Підбираючи методи, зверніть увагу на рівень необхідних для її проведення комунікативних, організаційних, інтерпретаційних умінь. Зокрема, умінь встановлювати психологічний контакт і налаштовувати дітей на роботу, гнучко пристосовуватися до їх станів і потреб, надавати психологічну підтримку учасникам дослідження та забезпечувати їм психологічну безпеку, надавати доступну і точну інструкцію, точно дотримуватися всіх етапів дослідження, правильно інтерпретувати результати та коректно забезпечувати зворотній зв'язок. Здається, Вам є що в собі вдосконалювати?

Через брак досвіду рекомендуємо вам спочатку апробувати підібрані методики на 2–3-х добровольцях. Це дозволить вам оволодіти технологією проведення та обробки методики, визначити складнощі в процесі проведення та своєчасно внести корективи.

Приступити до виконання практичної частини ви зможете лише підготувавши всі необхідні матеріали (тексти опитувальників, бланки для відповідей, стимульний матеріал, технічні засоби) для проведення дослідження, а також визначившись з місцем його проведення (школа, клас тощо).

1.2.6. ЯК ОБРОБИТИ ТА ПРОАНАЛІЗУВАТИ ЕМПІРИЧНІ ДАНІ?

Мета цього етапу роботи – це отримати емпіричні дані (факти) про те чи інше психологічне явище, психологічні особливості процесів навчання та виховання. Ви маєте послідовно реалізувати наступні завдання:

- ✓ зібрати фактичний матеріал;
- ✓ обробити зібрані емпіричні дані;
- ✓ інтерпретувати зібрану інформацію.

Слід звернути увагу на **етичний аспект психологічних досліджень**. Гостро постають етичні проблеми не лише при застосуванні методів діагностики інтелекту дітей, але й особистісних характеристик школярів, міжособистісних взаємин у дитячих групах. Студент, який здійснює наукове психологічне дослідження, несе моральну відповідальність за тих дітей, із якими він працює, а отже, повинен знати,

керуватися етичними нормами проведення психологічного дослідження. Повний перелік етичних стандартів психологів подано у додатку до цього видання (додаток А).

Зібрані емпіричні факти повинні бути проаналізовані з погляду загальної мети курсової роботи та конкретних її результатів, використовуючи методи кількісного та якісного аналізу. Аналізувати слід не лише позитивні результати, але й помилки та невдачі (наприклад, відмова від участі, недотримання інструкції тощо).

При всьому розмаїтті цілей та методів психологічних досліджень, отримані у ході дослідження дані у більшості випадків є результатом вимірювань різних психічних явищ (процесів, станів, властивостей). Під вимірюванням розуміють процедуру приписування чисел об'єктам вивчення у відповідності до правил. Це дозволяє порівнювати об'єкти за різними ознаками, які виражені через число.

Специфіка психологічних вимірювань полягає у тому, що в якості вимірювань виступають не самі по собі психічні явища, а "одиниці" поведінки та діяльності, фізіологічні реакції. На основі аналізу якісних та кількісних характеристик дій, висловлювань та ін. дослідник може виносити судження про ті психічні явища, які стоять за ними. Такі якісні та кількісні характеристики називають показниками.

Наукові висновки базуються на достатній множині фактів, які отримуються в результаті багаторазового повторення вимірювань того чи іншого показника. Як результат, досить широкий спектр числових значень вимірюваного показника. Щоб побачити у числовому матеріалі певні закономірності та зробити продуктивні, обґрунтовані висновки, необхідна його спеціальна обробка за допомогою **методів математичної статистики**.

Саме тому для виконання курсової роботи Вам необхідно оволодіти навичками застосування елементарних методів математичної статистики для розв'язання типових завдань обробки даних:

1. Заміна множини числових значень вимірюваного показника узагальнюючими величинами (**середнє арифметичне, медіана, мода**), що виражають найбільш типове значення показника та ступінь розкиду значень відносно нього, їх статистичне оцінювання (**розмах, стандартне відхилення**).

2. Визначення міри зв'язку між двома показниками (коефіцієнту кореляції) та оцінка його статистичної достовірності.

3. Визначення статистичної достовірності різниці між двома одно-рідними показниками (критерій знаків, U-критерій Манна-Уїтні, t-критерій Стьюдента).

Детально ознайомитися із сутністю та технологією обрахунків різних статистичних критеріїв ви можете у спеціальній літературі. Приклади обрахунків коефіцієнтів кореляції та критеріїв достовірності наводяться у додатках даного видання (додаток Б, В).

Кількісні показники далі стають предметом наукового аналізу, що і дозволяє сформулювати попередні висновки. Вони мають містити чіткі відповіді на поставлені в дослідженні завдання. Висновок також робиться щодо підтвердження або спростування гіпотези. Нарешті, одержані емпіричні дані порівнюються з даними, які наводяться у науковій літературі.

1.2.7. ЯК НАПИСАТИ ТА ВІДРЕДАГУВАТИ ТЕКСТ?

Після того як ви вивчили стан проблеми, виконали практичну частину роботи, можете братися за написання тексту роботи. Підготовка рукопису курсової роботи – це робота, яка потребує від вас великої зосередженості, часу та напруженої праці.

Курсова робота має відповідати наступним вимогам:

- ✓ чіткість побудови;
- ✓ логічна послідовність (викладання одного питання повинно логічно пов'язуватися з викладом наступного питання);
- ✓ аргументація висновків із кожного питання плану;
- ✓ точність у визначеннях та класифікаціях (для цього доцільно згадати правила логіки стосовно визначень та класифікацій);
- ✓ конкретність у викладенні результатів роботи;
- ✓ доведеність висновків по роботі в цілому.

Роботу над створенням тексту розпочніть зі складання плану курсової роботи, про що вже мова йшла вище та підготовки першого варіанту тексту.

Роботу над чорновим рукописом варто розпочати із компонування основної частини, потім написати висновки і, в останню чергу, вступ.

Рукописний варіант слід писати розбірливим почерком на одному боці стандартних аркушів, залишаючи широкі, до $\frac{1}{4}$ аркуша, поля та досить широку відстань між рядками, що дасть змогу робити необхідні вставки, вилучати непотрібні частини тексту або перекомпоновувати матеріал, не переписуючи всієї роботи. Найголовніше на цьому етапі – це зафіксувати основні думки, систему доказів, не втрачаючи логіки викладу.

Готовий чорновий варіант відкладіть на декілька днів, після чого ще раз критично перевірте його. Цей відкорегований варіант покажіть науковому керівнику. Якщо робота схвалена керівником, то ви можете зайнятися детальним редагуванням тексту.

На наступному етапі потрібно зосередитися на літературному оформленні роботи:

- ✓ скоротити другорядний матеріал;
- ✓ поліпшити композицію курсової роботи;
- ✓ перевірити обґрунтованість висновків;
- ✓ відстежити логіку викладу, виключити повтори;
- ✓ визначити доцільність таблиць та малюнків.

Особливу увагу зверніть на стиль роботи, який конкретизується умінням точно й обґрунтовано висловлювати свої думки мовою науки, вмінням розкривати на конкретних прикладах єдність теорії та практики, наявність у роботі понятійного апарату, висновку з кожного питання.

У нарисах "Про хорошу мову наукової роботи" відомий учений-гуманітарій Д.С.Лихачов виділив 11 вимог-орієнтирів для дослідника-початківця (яким, без сумніву, є студент, що виконує курсову роботу):

- Вимога до мови наукової роботи різко відрізняється від вимог до мови художньої літератури.
- Метафори та різні образи в мові наукової роботи допустимі тільки у випадках необхідності поставити логічний акцент на якусь думку. В науковій роботі образність – тільки педагогічний прийом притягнення уваги читача до основної думки роботи.
- Добра мова наукової роботи не помічається читачем. Читач повинен помічати тільки думку, але не мову, якою думка виражена.

- ❑ Головна якість наукової мови – ясність.
- ❑ Інша якість наукової мови – легкість, стислість, свобода переходів від речення до речення, простота.
- ❑ Підрядних речень повинно бути мало. Фрази повинні бути короткими, перехід від однієї фрази до іншої логічно природним, "непомітним".
- ❑ Кожну написану фразу варто перевіряти на слух і потрібно перечитувати написане вголос для себе.
- ❑ Слід менше вживати займенники, що примушують думати: до чого вони відносяться, що вони "замінили".
- ❑ Не потрібно боятися повторень, механічно від них позбавлятися. Те чи інше поняття повинне подаватися одним словом (слово в науковій мові завжди термін). Уникати лише тих повторів, що йдуть від бідності мови.
- ❑ Уникати слів-"паразитів", слів сміттєвих, що нічого не додають до думки...
- ❑ Звертати увагу на "ясність" слів.

Корисні поради з редагування логіки, стилю, елементів курсової роботи (заголовків, цитат, бібліографічних посилань, таблиць, малюнків, формул, скорочень, списку використаних джерел, додатків) можна знайти у навчальному посібнику В.О.Коломієць.

1.2.8. ЯКІ ВИМОГИ ДО ТЕХНІЧНОГО ОФОРМЛЕННЯ?

Текст курсової роботи повинен бути:

- написаний від руки розбірливим почерком, або
- надрукований з використанням комп'ютерної техніки (шрифт: Time New Roman, розмір шрифту: 14, інтервал: 1,5) на одній стороні стандартного листа білого односортового паперу формату А4 розміром 210x297 мм (60 знаків у рядку, включаючи проміжки між словами, 28–30 рядків).

Сторінки курсової роботи повинні мати поля: ліве – 30 мм, верхнє – 20 мм, праве – 10 мм, нижнє – 25 мм.

Обсяг курсової роботи не повинен перевищувати 35–40 сторінок рукописного тексту (25–30 сторінок машинописного тексту чи тексту, надрукованого із застосуванням комп'ютерної техніки), виключаючи схеми, таблиці, список літератури та інші додатки.

Титульний лист курсової роботи оформляється за зразком у додатку (див. додаток Д).

Правильно оформлений титульний лист повинен містити у собі наступні відомості:

- назву навчального закладу;
- назву спеціальності, за якою навчається студент (або назву кафедри, на якій виконується робота);
- назву теми роботи;
- ім'я та прізвище студента, який виконав роботу;
- номер академічної групи;
- науковий ступінь, наукове звання (якщо такі є), ім'я та прізвище наукового керівника роботи;
- місто і рік написання роботи.

На наступному листі розміщується **зміст** роботи (див. додаток Е). Зміст повинен містити повні назви усіх розділів, пунктів і підпунктів, на які поділена робота. Перед назвою розділу, пункту (розділу), підпунктів у плані і в тексті роботи повинен стояти її номер. Номери розділів пишуться римськими цифрами, а номери пунктів (розділів) і підпунктів – арабськими.

Наприклад:

1.3.2. Гра і розвиток мотиваційної сфери

Це другий підпункт третього параграфу першого розділу.

Пункти, які не входять в основну частину роботи, номерів не мають. Це вступ, закінчення, список використаної літератури, додатки.

У тексті назви розділів, параграфів і підпараграфів повинні бути відокремленими пустими рядками зверху і знизу. Відстань між заголовком (за винятком заголовка пункту) та текстом повинна дорівнювати 3–4 інтервалам.

Не можна залишати назву на останньому рядку сторінки. Заголовки структурних частин роботи "ЗМІСТ", "ВСТУП", "РОЗДІЛ", "ВИСНОВКИ", "СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ", "ДОДАТКИ" друкують велики-

ми літерами симетрично до тексту. Заголовки підрозділів друкують маленькими літерами (крім першої великої) з абзацного відступу. Крапку в кінці заголовка не ставлять. Якщо заголовок складається з двох або більше речень, їх розділяють крапкою. Заголовки пунктів друкують маленькими літерами (крім першої великої) з абзацного відступу в розрядці в підбір до тексту. В кінці заголовка, надрукованого в підбір до тексту, ставиться крапка.

Рекомендуємо вам проставляти номери сторінок, таблиць, малюнків, посилань олівцем до тих пір, поки науковий керівник не допустить роботу до захисту. Якщо після перевірки буде необхідність щось додати або забрати, ваша нумерація може змінитися.

Зміст курсової роботи (**основна частина роботи**) викладається послідовно у відповідності до плану роботи. Розділи і параграфи у роботі чітко виділяються і нумеруються. Кожний розділ починається з нової сторінки, параграфи у межах одного розділу пишуться послідовно із збереженням невеликого інтервалу.

Під час виконання курсової роботи студент зобов'язаний робити **посилання на джерело**, звідки він запозичив матеріал. При використанні у тексті курсової роботи цитат, цифр або фактів необхідно давати посилання на їх авторів відразу після завершення посилання. Цитати, що приводяться в курсовій роботі, повинні бути пов'язані з основним текстом, і бути підтвердженням думки автора. Посилання оформляється у вигляді квадратних дужок, у яких указується номер джерела в списку літератури і номер сторінки, звідки взята цитата. Номер джерела від номеру сторінки відділяється комою, наприклад [7, с. 45]. Посилання – це ваше визнання належності використаного матеріалу іншому автору, якщо хочете – це ваша вдячність автору. Крім того, без посилань неможливо перевірити ґрунтовність ваших міркувань, висновків.

У разі використання чужого матеріалу (цитат, таблиць, схем і т.ін.) без посилання на джерело, курсова робота повертається автору для доопрацювання.

Малюнки (графіки, схеми, діаграми) послідовно нумеруються арабськими цифрами (найменування графічного сюжету позначається скороченим словом "Рис."), наприклад, **Рис.1**. Малюнок повинен розміщуватися на одній сторінці. Назва малюнку пишеться під малюнком.

Номер малюнка пишеться перед назвою у тому ж рядку. Не забувайте на графіках і діаграмах вказувати найменування показників і одиниці виміру (див. додаток 3).

Цифровий матеріал роботи оформляється у вигляді **таблиць**. Кожна статистична таблиця повинна мати порядковий номер і назву, яку розміщують над таблицею і друкують симетрично до тексту. Таблиці нумеруються також послідовно арабськими цифрами без знаку № і забезпечуються заголовком, який починається з великої літери. Назву не підкреслюють. Таблицю слід розміщувати після першого згадування про неї у тексті роботи і таким чином, щоб її можна було читати без повороту. Якщо таблиця не вміщується при вертикальному розміщенні листа, її можна показати, розмістивши лист горизонтально, але так, щоб для читання таблиці роботу треба було повернути за часовою стрілкою. При переносі таблиці на іншу сторінку вказують слова "Продовження табл.1" або "Закінчення табл.1". Графи таблиці з нумерацією повторюють на наступній сторінці, назву таблиці не повторюють.

У графах таблиць не можна залишати вільні місця: якщо дані відсутні, потрібно поставити тире. Таблиця повинна в обов'язковому порядку містити одиниці вимірювання. Якщо показники мають однакову одиницю вимірювання, то її виносять у заголовок. Після кожної таблиці повинен бути приведений докладний якісний аналіз її змісту і зроблені висновки. Якщо таблиця складена за даними літературних джерел, необхідне посилання на джерело.

Повторне згадування про ілюстративний матеріал у тексті роботи оформляється у наступному вигляді: (див. табл. 2) або (див. табл. 3).

Формули нумеруються арабськими цифрами, які проставляються з правої сторони. Пояснення значень символів і числових коефіцієнтів приводяться безпосередньо нижче формул у тій послідовності, в якій вказані вони в формулі, починаючи зі слова: "де ...". Значення кожного давати з нового рядка.

Рівняння і формули слід виділяти із тексту вільними рядками. Між формулою і текстом повинно бути вільне місце розміром не менше одного рядка. Якщо рівняння не вміщується в один рядок, воно повинно бути перенесене після знаку рівняння ($=$) або після знаків додати ($+$), відняти ($-$), помножити (\times) і поділити ($:$).

У кінці курсової роботи (після висновків) приводиться **список використаної літератури**, складений у відповідності зі стандартами для письмових робіт. Список літератури повинен включати тільки ті джерела, які використані під час виконання курсової роботи. Список приводиться згідно з установленим порядком (в алфавітному порядку прізвищ авторів). Відомості про книги включають: прізвище та ініціали автора, заголовок. Відомості про допис охоплюють: прізвище та ініціали автора, заголовок статті, назву журналу або збірника, рік, номер (том), сторінки, на яких розміщений допис. Найменування журналу або газети пишуться без лапок (див. додаток И).

Допоміжний матеріал з первинними документами, нормативні і довідкові матеріали (дуже великі таблиці, схеми) оформляються у вигляді **додатків** і подаються у кінці роботи після списку літератури. Додаток повинен мати заголовок, надрукований угорі малими літерами з першої великої симетрично відносно тексту сторінки. Посередині рядка над заголовком малими літерами з першої великої друкується слово "Додаток____" і велика літера, що позначає додаток.

Додатки слід позначати послідовно великими літерами української абетки, за винятком літер Г, Є, І, Й, О, Ч, Ь, наприклад додаток А, додаток Б і т. д.

Усі сторінки роботи мають наскрізну нумерацію арабськими літерами від титульного листа до останнього (на титульному листі цифра "1" не проставляється). Номер сторінки проставляється в правому верхньому куті без крапки в кінці. Сторінки, які зайняті ілюстраціями і таблицями, включаються в наскрізну нумерацію.

Робота повинна бути переплетена або зброшурована і мати тверду палітурку.

Виконана курсова робота підписується студентом (автор-студент ставить свій підпис, дату закінчення курсової роботи на останній сторінці). У встановлений термін робота подається до кафедри для перевірки і рецензування її керівником.

Перевірена курсова робота з рецензією повертається студенту і рекомендується до захисту або на дороблення, про що вказується в рецензії.

Студентам, які недбало оформили курсові роботи, або подали роботи, що містять помилки (в тому числі й орфографічні), може бути відмовлено в допуску до захисту.

1.3. Захист курсової роботи

1.3.1. Як підготуватися до захисту?

Після того, як ви здали курсову роботу викладачеві на перевірку, дізнайтеся, чи допущені ви до захисту. Захист курсових робіт проходить перед комісією, яка складається з трьох чоловік. До її складу обов'язково входить викладач, під керівництвом якого ви проводили курсове дослідження. Робота комісії спрямована на те, щоб перевірити якість проведеної курсової роботи студента, з'ясувати його орієнтацію у даній проблематиці та поставити остаточну оцінку. Цей завершальний етап є найбільш відповідальним і важливим для студента. Тому він повинен підготуватися до захисту.

Перш за все, слід коротко викласти свої думки з приводу таких положень:

1. Актуальність дослідження (в чому ви вбачаєте необхідність подальшого дослідження проблеми, яку ви підняли у вашій курсовій роботі).
2. Об'єкт дослідження: який психологічний феномен ви вивчали, досліджували.
3. Предмет дослідження: як саме ви досліджували психологічний феномен, за якими ознаками, показниками.
4. Назвіть завдання, які стояли перед курсовою роботою, чи всі вони були виконані (якщо не всі з них виконані, то поясніть, з якої причини це сталося).
5. Яка була загальна мета вашого дослідження, чи досягли її, чи задоволені ви результатом.
6. Назвіть, з яких розділів складається робота:
 - а) як називається I розділ і які психологічні особливості конкретного феномену були виявлені при дослідженні;
 - б) як називається II розділ і які методики були вами використані при експериментальному дослідженні (назва або автор);
 - в) коротко повідомити результати експериментального дослідження і проаналізуйте їх співвідношення з теоретичними відомостями (тенденції, схильності, які закономірності ви вбачаєте).

7. Назвіть загальні висновки вашого курсового дослідження та рекомендації щодо поліпшення психологічних показників даного феномену, або ж практичної дії для розв'язання проблеми.

Коли ви дали письмові відповіді за таким планом, слід їх упорядкувати і зробити конспект вашої доповіді перед комісією. Тривалість вашої доповіді має бути у межах 10–15 хв., тому кожну фразу, вислів ретельно продумайте (тези мають бути короткі і конкретні). Коли ви впорядкували свої записи, залишається ще один момент: спробуйте наперед передбачити можливі до вас запитання з боку комісії. Бажано, щоб на них ви теж спробували дати відповідь (усно чи письмово), адже студент теж відчуває і знає, де він має проблеми. Тому слід дещо уточнити, попрацювати ще раз з літературою, яка використовувалася у курсовому дослідженні і ліквідувати прогалини у своїх знаннях.

Таким чином, ви здійснили необхідну підготовку до захисту курсової роботи. Успіху вам на захисті!

Захист курсових робіт відбувається у окремій аудиторії. Для виступу студенту надається 10–15 хвилин. Після його доповіді члени комісії з'ясовують питання, що виникли стосовно курсового дослідження. Студент має чітко і лаконічно на них відповісти науковою мовою. Після цього комісія проаналізує курсову роботу за визначеними критеріями.

1.3.2. ЯКІ КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ?

- ✓ відповідність змісту курсової роботи зазначеній темі;
- ✓ орієнтація у досліджуваній проблематиці при усній відповіді на запитання членів комісії;
- ✓ правильна інтерпретація психологічних закономірностей у відповідних розділах роботи;
- ✓ методично вірна організація експериментального дослідження та чітка інтерпретація отриманих результатів;
- ✓ дотримання вимог щодо структури та оформлення роботи.

Розділ 2

Особливості написання дипломної роботи

2.1. Чим відрізняється дипломне дослідження від курсового?

Студенти педагогічних спеціальностей на завершальному етапі навчання за освітньо-кваліфікаційним рівнем "спеціаліст" мають право виконувати дипломну роботу і захищати її перед членами державної екзаменаційної комісії.

Дипломна робота може стати логічним продовженням курсових досліджень з психології. Але порівняно з курсовою роботою вона має власні особливості: обов'язкова новизна й актуальність теми й отриманих результатів для психолого-педагогічної практики; глибина теоретичного аналізу наукової проблеми; залучення більшої кількості експериментальних даних та глибина аналізу й інтерпретації емпіричного матеріалу з метою отримання достовірних висновків; обов'язкове використання методів математичної статистики. Отже, дипломна робота, як навчально-наукове дослідження, вимагає від студента узагальнення і систематизації знань, які було отримано ним у процесі навчання і, водночас, виявляє його готовність до самостійного наукового пошуку, до розв'язання теоретичних і практичних завдань.

Дипломна робота у своїй структурі має титульний аркуш, зміст, вступ, оглядово-теоретичний і емпіричний розділи (основна частина роботи може складатися із двох або трьох розділів) та висновки до них, висновки, список використаних джерел, додатки.

Основні етапи виконання дипломної роботи:

- попередня домовленість з науковим керівником про виконання дипломної роботи та узгодження з ним орієнтовної теми дослідження. Подання заяви з підписом наукового керівника на ім'я декана факультету;
- визначення теми дипломної роботи спільно з науковим керівником та її поетапне затвердження на засіданні кафедри, засіданні Ради факультету та Ради університету;
- визначення об'єкта, предмета, мети та завдань дослідження, формулювання робочих гіпотез та стратегічної концепції дипломної роботи (написання вступу);

- огляд літератури з обраної проблематики, вивчення фактичних і статистичних матеріалів (написання теоретичного розділу);
- проведення емпіричного дослідження та аналіз отриманих результатів, перевірка гіпотез, систематизація і узагальнення матеріалу (написання емпіричного розділу);
- формулювання загальних висновків дипломної роботи, технічне оформлення тексту та його подання науковому керівнику;
- робота над зауваженнями наукового керівника;
- рецензування та проходження попереднього захисту студентом на кафедрі;
- подання необхідних матеріалів і документів до державної екзаменаційної комісії, підготовка до захисту;
- захист дипломної роботи.

2.2. Які особливості підготовки та оформлення дипломної роботи?

Вступ є короткою анотацією навчально-наукового дослідження. Тут розкриваються сутність і актуальність наукової проблеми, надається коротка оцінка розробленості теми, визначаються об'єкт і предмет дослідження, здійснюється постановка мети і завдань, формулюються робочі гіпотези, вказується комплекс методів. Вступ формує перше враження про автора.

В оглядово-теоретичному розділі представлений огляд наукових джерел з окресленої проблематики: як саме вона представлена в спеціальній літературі і як гіпотетично її намагається розв'язати автор. Тут доцільно викласти власну концепцію дослідження, яка має бути реалізована в процесі перевірки висунутих гіпотез. Розділ може включати два-три параграфи (що залежить від загальної мети і логіки дослідження) і має завершуватися узагальненими висновками.

В експериментальній частині дипломної роботи описується організація дослідження, методика констатувальної і формувальної частини експерименту, (процедура отримання конкретних результатів на основі використання дослідницьких методів), а також отримані дані про зміст, структуру, типологію психологічного (соціально-психологічного, психо-

лого-педагогічного) явища, виявлені кореляційні зв'язки між його елементами, наводяться результати відповідних обрахунків. Увесь матеріал доповнюється таблицями, графіками, малюнками, схемами та іншим ілюстративним матеріалом. Ця частина роботи вказує на внесок автора у розв'язання окресленої проблеми й досягнення поставлених завдань. Крім того, цей розділ підкреслює рівень дослідника, тому представлений матеріал має бути представлений найбільш повно і науково грамотно. Розділ, як правило, складається із трьох параграфів, після яких слідує "висновки до розділу" – стисло сформульовані положення. За необхідності емпіричний розділ дипломної роботи може бути розділений на два (напр. констатувальна і формувальна частини експерименту).

Заключною частиною дипломної роботи є загальні висновки (у змісті "ВИСНОВКИ"), де представлені в цілому результати дослідження. У ній підводяться підсумки і вона має таке ж значення як і вступ. Тут необхідно коротко узагальнити все зроблене: які ставилися цілі та завдання, що для їх досягнення зроблено, які результати отримані і яке вони мають значення для психологічної науки та психолого-педагогічної практики. Також доцільно коротко окреслити перспективи подальших досліджень.

"ВИСНОВКИ" завершують основну частину роботи. Її обсяг має становити не менше ніж два друкованих аркуші (48 листів друкованого тексту). В цілому у дипломній роботі необхідно використовувати наукову мову, що передбачає виключення із тексту займенників "Я", "Ми", а замінити їх на такі, як "на нашу думку", "вважаємо", "підкреслюємо" та інші їм подібні. У назвах розділів і параграфів бажано уникати слів "методика дослідження", "програма дослідження", "дослідження" і т.ін. Назви структурних частин дипломної роботи друкуються великими літерами, жирним шрифтом, з вирівнюванням по центру ("**ВСТУП**", "**РОЗДІЛ 1. НАЗВА**", "**РОЗДІЛ 2. НАЗВА**", "**ВИСНОВКИ**", "**СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ**", "**ДОДАТКИ**"). Назви параграфів друкуються звичайним шрифтом і розміщуються у відповідності з основним текстом.

Література "**СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ**" показує, якою мірою проаналізована автором наукова проблема. Ця структурна частина має включати не менше 50 публікацій. Серед яких має бути

якомога менше навчальних посібників і підручників. Натомість тут мають бути представлені монографії, статті, автореферати дисертацій, дисертаційні дослідження. Включення в список літератури, яка не використовувалася, не допускається. Правила оформлення літератури подано в додатках цього видання.

2.3. Яка процедура захисту та які критерії оцінювання дипломної роботи?

До захисту допускаються студенти, які своєчасно пройшли попередній захист на кафедрі, не пізніше ніж за місяць до дня державної атестації подали в деканат такі документи: відповідним чином оформлена дипломна робота, рецензія на дипломну роботу, відзив наукового керівника, витяг з протоколу засідання кафедри про проходження попереднього захисту.

Процедура захисту включає в себе такі елементи:

- доповідь студента, де необхідно стисло й лаконічно висвітлити основні результати дослідження. Тривалість доповіді 10–15 хв. Під час викладення матеріалу доцільно вказати на завдання, які ставилися та коротко зупинитися на методиці їх розв'язання, охарактеризувати достовірність отриманих результатів. У кінці доповіді необхідно озвучити висновки;

- відповіді на запитання членів державної екзаменаційної комісії, які можуть стосуватися будь-якої частини роботи;

- виступ наукового керівника, який у цілому характеризує наукове дослідження та особистісні якості студента.

Основні критерії оцінки дипломної роботи:

- актуальність і новизна теми;
- достатня кількість використаної літератури (вітчизняна і зарубіжна);
- повнота і якість зібраного емпіричного матеріалу;
- чіткість, глибина та обґрунтованість аналізу й інтерпретації отриманих результатів;

- грамотність і логічна послідовність викладення матеріалу, оформлення роботи;

- вміння вести полеміку з теоретичних і практичних питань дипломної роботи;

- глибина, правильність і лаконічність відповідей на запитання членів державної екзаменаційної комісії.

Розділ 3

Орієнтовний перелік тем наукових досліджень

У цьому розділі наведено примірний перелік тем курсових робіт. Спочатку наведені теми з психології, які мають універсальний характер, тобто можуть виконуватися студентами будь-якого фаху. Далі пропонується ряд тем, створених для студентів певного фаху з урахуванням специфіки факультету.

Ви можете творчо видозмінити тему, залежно від профілю вашої спеціалізації та кола науково-практичних інтересів, попередньо узгодивши це з науковим керівником. До частини запропонованих тем додано орієнтовний список літератури. Вибравши тему і ознайомившись із наведеними у цьому посібнику коротким списком літератури, ви зможете значно розширити його за рахунок тих джерел, на які посилаються автори запропонованих для опрацювання наукових праць.

Крім цього, виконуючи курсову роботу, ви обов'язково маєте переглянути фахові періодичні видання хоча б за останніх 5 років. Це, насамперед, журнали "Вопросы психологии", "Психологический журнал", "Мир психологии", "Практична психологія і соціальна робота", "Педагогіка і психологія", "Обдарована дитина" та ін.

3.1. ОСНОВНИЙ ПЕРЛІК ТЕМ КУРСОВИХ РОБІТ

1. Властивості уваги та її зв'язок з успішністю учнів

Література

1. Выготский Л. С. Психология / Л. С. Выготский. — М. : ЭКСМО-Пресс, 2000.
2. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии / С. Л. Рубинштейн. — СПб. : Питер, 1999.
3. Вопросы психологии внимания. — Саратов, 1969.

2. Самооцінка та рівень домагань молодшого школяра (підлітка, юнака)

Література

1. Захарова А. В. Исследование самооценки младшего школьника в учебной деятельности / А. В. Захарова, Т. Ю. Андрущенко // Вопросы психологии. — 1980. — № 4.
2. Липкина А. И. Самооценка школьника / А. И. Липкина. — М. : Знание, 1976.
3. Люблинская А. А. Учителю о психологии младшего школьника : [пособие для учителя] / А. А. Люблинская. — М. : Просвещение, 1977.

3. Стратегії поведінки підлітків у конфліктних ситуаціях

Література

1. Анцулов А. Я. Конфликтология : [учебник для студентов вузов] / А. Я. Анцулов, А. И. Шипилов. — М. : Юнити, 2000.
2. Гришина Н. В. Психология конфликта / Н. В. Гришина. — СПб. : Питер, 2002.
3. Пірен М. І. Конфліктологія : [підручник для студентів вузів] / М. І. Пірен. — К. : МАУП, 2003.

4. Психосексуальний розвиток та статеве виховання підлітків в освітньому процесі школи

Література

1. Кле М. Психология подростка: Психосексуальное развитие / М. Кле. — М. : Педагогіка, 1991.

2. Романов И. Л. Особенности половой идентичности подростков / И. Л. Романов // Вопросы психологии. — 1997. — № 4.

3. Алешина Ю. Е., Волович А. С. Проблемы усвоения ролей мужчины и женщины / Ю. Е. Алешина, А. С. Волович // Вопросы психологии. — 1991. — № 4.

4. Кон И.С. Психология половых различий / И. С. Кон // Вопросы психологии. — 1991. — № 2.

5. Психологічні особливості спілкування підлітків (старшокласників) з батьками

Література

1. Джайнот Т. Родители и дети / Т. Джайнот, Дж. Хайм. — М. : Знание, 1986.

2. Матейчик З. Родители и дети / З. Матейчик. — М. : Просвещение, 1992.

3. Кон И. С. Психология ранней юности / И. С. Кон. — М. : Просвещение, 1989.

4. Соколова В. Н. Отцы и дети в меняющемся мире : [книга для учителей и родителей] / В. Н. Соколова, Г. Я. Юзefович. — М. : Просвещение, 1991.

5. Учителям и родителям о психологии подростка / [под ред. Г. Г. Аракелова]. — М. : Высшая школа, 1990.

6. Психологічні аспекти роботи вчителя з "важкими" підлітками

Література

1. Лебединская К. С. и др. Подростки с нарушениями в аффективной сфере: Клинико-психологическая характеристика "трудных" подростков / К. С. Лебединская и др. — М. : Просвещение, 1977.

2. Рогов Е. И. Настольная книга практического психолога в образовании : [учебное пособие] / Е. И. Рогов. — М. : ВЛАДОС, 1995.

3. Степанов В. Г. Психология трудных подростков : [учебное пособие для студентов пед. вузов] / В. Г. Степанов. — М. : Академия, 2001.

4. Трудный подросток: причины и следствия / [под ред. В. А. Татенко]. — К. : Радянська школа, 1985.

7. Формування характеру дітей у навчально-виховному процесі (молодшого школяра, підлітка)

Література

1. Акимова М. К. Индивидуальность учащегося и индивидуальный подход / М. К. Акимова, В. Т. Козлова. — М. : Знание, 1992.
2. Божович Е. Д. Личность и ее формирование в детском возрасте / Е. Д. Божович. — М. : Просвещение, 1968.
3. Скрипченко О. В. Вікова та педагогічна психологія / О. В. Скрипченко та ін. — К. : Просвіта, 2001.

8. Взаємозв'язок властивостей темпераменту та пізнавальної активності учня

Література

1. Немов Р. С. Психология : [учеб. для студ.] : в 3 кн. — М. : ВЛАДОС, 1995.
Кн. 2 : Возрастная и педагогическая психология. — 1995.
2. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии / С. Л. Рубинштейн. — СПб. : Питер, 1999.
3. Общая психология / [под ред. А. В. Петровского]. — М. : Просвещение, 1976.

9. Проблема психологічної готовності дитини до навчання в школі

Література

1. Венгер Л. А. Готов ли ваш ребенок к школе? / Л. А. Венгер. — М. : Академия, 1995.
2. Кулагина И. Ю. Возрастная психология: Развитие человека от рождения до поздней зрелости / И. Ю. Кулагина, В. Н. Колюцкий. — М. : Творческий центр, 2002.
3. Чейпи Дж. Готовность к школе: Как родители могут подготовить детей к школе / Дж. Чейпи. — М. : Педагогіка, 1992.
4. Ульenkova У. В. Исследование психологической готовности 6-летних детей к школе / У. В. Ульenkova // Вопросы психологии. — 1983. — № 5.

10. Психологічні причини ізоляції підлітка в класному колективі та її вплив на поведінку

Література

1. Краковский А. П. О подростках / А. П. Краковский. — М. : Просвещение, 1970.
2. Рабочая книга школьного психолога / [под ред. И. О. Дубровиной]. — М. : Знание, 1991.
3. Психология современного подростка / [под ред. Д. И. Фельдштейн]. — М. : Педагогика, 1987.

11. Мотивація агресивної поведінки підлітка

Література

1. Берон Р. Агрессия / Р. Берон, Д. Ричардсон. — СПб. : Питер, 1997.
2. Рабочая книга школьного психолога / под ред. И. О. Дубровиной. — М. : Знание, 1991.
3. Рогов Е. И. Настольная книга практического психолога в образовании : [учебное пособие] / Е.И. Рогов. — М. : ВЛАДОС, 1995.

12. Психологічний аналіз основних труднощів спілкування підлітків

Література

1. Бодалев А. А. Психология общения : [избр. психологические труды] / А. А. Бодалев. — М. : Воронеж, 2002.
2. В мире подростка / [под ред. А.А.Бодалева]. — М. : Просвещение, 1982.
3. Щотка О. П. Психология підлітка / О. П. Щотка. — Ніжин : Видавництво НДУ ім. М. Гоголя, 2004.

13. Дружба і любов у ранньому юнацькому віці

Література

1. Кон И. С. Психология юношеской дружбы / И. С. Кон. — М. : Знание, 1973.
2. Кулагина И. Ю. Возрастная психология: Развитие человека от рождения до поздней зрелости / И. Ю. Кулагина, В. И. Колюцкий. — М. : Творческий центр, 2002.
3. Папуча М. В. Психология ранньої юності / М. В. Папуча. — Ніжин, 2004.

14. Соціально-психологічні особливості підліткових угруповань

Література

1. Донцов А. И. Психология коллектива / А. И. Донцов. — М. : Просвещение, 1984.
2. Кулагина И. Ю., Колоцкий В. Н. Возрастная психология: Развитие человека от рождения до поздней зрелости / И. Ю. Кулагина, В. Н. Колоцкий. — М. : Творческий центр, 2002.
3. Марс Д. Социальная психология / Д. Марс. — СПб. : Питер, 2000.

15. Соціально-психологічні взаємодії старшокласника з учителем

Література

1. Учителям и родителям о психологии подростка / [под ред. Г. Г. Аракелова]. — М. : Высш. шк., 1990.
2. Кон И. С. Психология ранней юности / И. С. Кон. — М. : Просвещение, 1989.
3. Гуткина Н. И. Психологические проблемы общения учителя с подростком / Н. И. Гуткина // Вопросы психологии. — 1984. — № 2.

16. Розвиток творчих здібностей дітей у процесі навчання

Література

1. Ермилова Е. Визуализация процесса обучения и развитие творческих способностей / Е. Ермилова // Прикладная психология и психоанализ. — 2002. — № 3. — С. 67—71.
2. Завгородня О. В. Психологічні характеристики художньо обдарованої особистості / О. В. Завгородня // Педагогіка і психологія. — 2002. — № 4. — С. 89—99.
3. Кудрявцев В. Ф. Воображение ребенка: природа и развитие / В. Ф. Кудрявцев // Психологический журнал. — 2001. — №5. — С. 57—68; // Психологический журнал. — 2001. — № 6. — С. 64—76.
4. Жиганова С. В. Диагностика и формирование креативности у детей в процессе учебной деятельности / С. В. Жиганова // Психологический журнал. — 2001. — № 2. — С. 75—85.
5. Психологические вопросы выявления одаренности / [автор. состав. В. А. Моляко и др.]. — К. : Знание, 1992. — 56 с.

17. Мотиви учіння та їх розвиток у підлітковому віці

Література

1. Гончарова Е. Б. Формирование мотивации учебной деятельности подростков / Е. Б. Гончарова // Вопросы психологии. — 2000. — № 6. — С. 132—135.
2. Маркова А. К. Формирование мотивации учения / А. К. Маркова, Т. А. Матис, А. Б. Орлов. — М., 1990. — 192 с.
3. Орлов Ю. М. Стимулирование побуждения к учению / Ю. М. Орлов, Н. Д. Творогова, В. И. Шкуркин. — М., 1988.
4. Шаповал Т. Розвиток індивідуальності й мотиви учіння в старшому шкільному віці // Психолог. — 2005. — № 1 (145). — С. 3—7.
5. Фридман Л. М. Психологический справочник учителя / Л. М. Фридман, И. Ю. Кулагина. — М. : Просвещение, 1991.

18. Психологічна готовність юнаків до професійного самовизначення

Література

1. Касаткина Н. Е. Организационно-педагогическая модель исследования профессионального самоопределения молодежи в условиях непрерывного образования (от школы до вуза) / Н. Е. Касаткина, Е. Л. Руднева // Мир психологии. — 2003. — С. 203—209.
2. Пряжников Н. С. Профессиональное и личностное самоопределение / Н. С. Пряжников. — М., 1996.
3. Психологическое сопровождение выбора профессии : [научно-методическое пособие / под ред. Л. М. Митиной]. — [2-е изд.]. — М. : Флинта, 2003. — 180 с.
4. Худик В. А. Изучение профессиональной направленности личности в подростковом и юношеском возрасте / В. А. Худик. — К. : Освіта, 1992. — 32 с.

19. Розвиток ціннісно-сміслової сфери підлітка (юнака)

Література

1. Белинская Е. П. Взаимосвязь ценностных ориентаций социального мира / Е. П. Белинская // Мир психологии. — 2004. — № 3. — С. 97—102.

2. Брандес В. Усвідомлення життєвих цінностей учнями-старшокласниками: психологічний театр. Тренінг особистісного зростання / В. Брандес // Психолог. — 2004. — № 23—24. — С. 30—32.

3. Бубнова С. С. Ценностные ориентации личности как многомерная нелинейная система / С. С. Бубнова // Психологический журнал. — 1999. — № 5. — С. 38—44.

4. Кирилова Н. А. Ценностные ориентации в структуре интегральной индивидуальности старших школьников / Н. А. Кирилова // Вопросы психологии. — 2000. — № 6.

5. Кучмарга С. Ціннісні орієнтації та пріоритети старшокласників. Юнацький вік / С. Кучмарга, М. Варбан // Психолог. — 2003. — Жовтень (№9). — С. 22—24.

6. Сметаняк В. І. Психологічні особливості ціннісного самовизначення старшокласників : автореферат / В. І. Сметаняк. — 2005. — 20 с.

20. Психологічні причини порушення уваги у молодших школярів

Література

1. Гиперактивный ребенок // Школьный психолог. — 2002. — № 11. — С. 13, 20, 29—36.

2. Гільбух Ю. З. Діагностика і корекція неуважності / Ю. З. Гільбух // Радянська школа. — 1990. — № 7. — С. 5.

3. Данилова О. Допоможемо дитині зосередитись: Проблеми з розвитком уваги / О. Данилова // Завуч. — 2003. — № 20—21. — Липень. — С. 10.

4. Зазимки І. Батьки про увагу молодших школярів / І. Зазимки // Психолог. — 2002. — Лютий. — № 5.

5. Мартинюк Л. Урок розвитку уваги / Л. Мартинюк // Початкова освіта. — 2002. — № 3. — Січень. — С. 10—11.

6. Прохоров А. О. Психические состояния и их проявление в учебном процессе / А. О. Прохоров. — Казань : Изд-во Каз. универс., 1991. — 168 с.

7. Чаркова М. Н. Возрастные особенности развития свойств внимания под влиянием мотивационного фактора / М. Н. Чаркова // Мир психологии. — 2004. — № 1. — С. 231—241.

8. Шадриков В. Д. Познавательные процессы и способности в обучении / В. Д. Шадриков, Н. П. Анисимово, Е. Н. Корнева. — М. : Просвещение, 1990.

21. Психологічний аналіз причин шкільної неуспішності

Література

1. Бостун Н. Проблема шкільного невстигання: погляд психолога / Н. Бостун // Початкова освіта. — 2000. — № 35. — С. 6.
2. Безруких М. М., Ефимова С. П., Юркевич Е. Н. Трудности обучения младших школьников, имеющих нарушения психического здоровья / М. М. Безруких, С. П. Ефимова, Е. Н. Юркевич // Мир психологии. — 2003. — № 4. — С. 211—218.
3. Кулик В. До проблеми шкільного невстигання / В. Кулик // Психолог. — 2003. — № 48. — Грудень. — С. 9—10.
4. Ілляшенко Т. Хто вони – ті, що не встигають? / Т. Ілляшенко // Початкова школа. — 1999. — № 3. — С. 25—28.
5. Мешков Н. И. Психолого-педагогические факторы академической успеваемости / Н. И. Мешков. — Саранск, 1991.

22. Психологічні причини шкільної дезадаптації підлітків

Література

1. Гоголева А. В. Социально-психологическая характеристика побега, бегства, ухода из дома ребенка / А. В. Гоголева // Мир психологии. — 2003. — № 4. — С. 218—229.
2. Іванова А. В. Причини та форми агресивної поведінки підлітків / А. В. Іванова // Практична психологія та соціальна робота. — 2000. — № 5. — С. 14—16.
3. Попов М. Проблеми відхилень у поведінці неповнолітніх у педагогічній науці (друга половина XIX — поч. XX ст.) / М. Попов // Рідна школа. — 2003. — № 4. — С. 65—67.
4. Прихожан А. Под гнетом школьных требований / А. Прихожан // Шкільний психолог. — 2002. — Декабрь (12). — С. 8.
5. Рудницька І. Причини виникнення відхилень у поведінці підлітків / І. Рудницька // Бібліотека шкільного світу. — 2003. — № 5. — С. 24—36.
6. Чиркова О. Предпосылки школьной дезадаптации / О. Чиркова // Лучшие страницы педагогической прессы. — 2002. — № 6. — С. 90—94.
7. Шебанова В. І. Експрес-діагностика агресивного типу реагування молодших школярів у ситуаціях фрустрації / В. І. Шебанова // Практична психологія та соціальна робота. — 2002. — № 3. — С. 4—7.

23. Особливості становлення Я-концепції у підлітковому (юнацькому) віці

Література

1. Бернс Р. Развитие Я-концепции и воспитание / Р. Бернс. — М. : Прогресс, 1986.
2. Ложкин Г. В. Феномен телесности в Я-структуре старшоклассников и содержание их жизненных проектов / Г. В. Ложкин, А. Ю. Рождественский // Психологический журнал. — 2004. — № 2. — С. 27—33.
3. Моляко Р. В. Психокорекційні стратегії реформації Я-образу зовнішності в юнацькому віці / Р. В. Моляко // Практична психологія та соціальна робота. — 2004. — № 6. — С. 78—80.
4. Поливанова К. Н. Психологическое содержание подросткового возраста / К. Н. Поливанова // Вопросы психологии. — 1996. — № 1.
5. Психологія Я-концепції / О. Гуменюк. — Економічна думка, 2002. — 186 с.
6. Соколова Е. Т. Зависимость самооценки подростка от отношения к нему родителей / Е. Т. Соколова, Л. Г. Чеснокова // Вопросы психологии. — 1986. — № 2.
7. Чудновский В. Э. Проблема становления смысложизненных ориентаций личности / В. Э. Чудновский // Психологический журнал. — 2004. — № 25. — С. 5—11.

24. Вплив тривожності на успішність навчання та поведінку учнів

Література

1. Астенов В. М. Функциональный подход к изучению состояния тревоги / В. М. Астенов // Психологический журнал. — 1992. — Т. 13, № 5. — С. 111—117.
2. Вереніч Н. Особливості тривожності сучасних підлітків / Н. Вереніч // Психологічна бібліотека. — 2004. — № 9. — С. 60—64.
3. Горбатков А. А. Успешность деятельности и эмоций / А. А. Горбатков // Мир психологии. — 2002. — № 4 (32). — С. 48—64.
4. Кюшин В. Ф. Як долати стрес у педагогічній діяльності / В. Ф. Кюшин // Практична психологія та соціальна робота. — 2004. — № 8. — С. 58—67.
5. Пінчук Н. Стрес, засоби протидії та шляхи його подолання. Виховна година // Завуч. — 2003. — № 29. — Жовтень. — С. 13—15.

6. Полякова Т. Подолання тривожності в шкільному середовищі / Т. Полякова, Т. Кружева // Психолог. — 2005. — № 2 (146). — С. 10—13.

25. Розвиток розумових здібностей на уроках

Література

1. Бокарський Е. М. Развитие рефлексии как условие формирования теоретического мышления / Е. М. Бокарський, О. П. Салодина // Психология и школа. — 2003. — № 3. — С. 84—90.

2. Грединарова Е. М. Развитие творческого мышления как условие успешного обучения / Е. М. Грединарова // Практична психологія та соціальна робота. — 1999. — № 1. — С. 13—14.

3. Зінченко В. П. Школа должна учить мыслить? / В. П. Зінченко // Прикладная психология. — 2001. — № 1. — С. 1—18.

4. Каплунович И. Я. Измерение и конструирование обучения в зоне ближайшего развития. Процесс обучения в школе и мышление учащихся / И. Я. Каплунович // Педагогика. — 2002. — № 10. — С. 37—44.

5. Соловьёва О. В. Закономерности развития познавательных способностей школьников / О. В. Соловьёва // Вопросы психологии. — 2000. — № 3.

6. Тихомирова Л. Ф. Развитие интеллектуальных способностей школьника / Л. Ф. Тихомирова. — Ярославль, 1996.

7. Чепелюк О. Розвиток мислення з погляду сучасних психологічних концепцій / О. Чепелюк // Директор школи. — 1999. — № 18. — С. 11.

8. Куприкова Н. И. Умственное развитие и обучение. Психологические основы развивающего обучения / Н. И. Куприкова. — М. : Столетье, 1995. — 190 с.

26. Психологічні особливості особистості школяра та їх урахування в навчальному процесі

Література

1. Божович Л. И. Избранные психологические труды / Л. И. Божович. — М., 1995. — 208 с.

2. Психология подростка / [под ред. А. А. Реан]. — СПб. ; М., 2003. — 432 с.

3. Особливості характеру підлітків / Дайджест педагогічних ідей та технологій "Школа-парк". — 2004. — № 1—2. — С. 114—120.

4. Психолого-педагогічна характеристика підліткового віку // Психологічна бібліотека. — 2004. — № 9. — С. 4—14.

5. Тиконова Н. А. Психологические особенности старшего школьника: Психологические уроки / Н. А. Тиконова // География в школе. — 1997. — № 2. — С. 82—83.

6. Фельдштейн Д. И. Проблемы возрастной и педагогической психологии / Д. И. Фельдштейн. — М., 1995. — 368 с.

7. Хрестоматия по возрастной психологии / [под ред. Д. М. Фельдштейна]. — М., 1994. — 254 с.

8. Мухина В. С. Возрастная психология / В. С. Мухина. — М., 1998. — 56 с.

27. Вплив вольової регуляції школяра на результативність процесу учіння

Література

1. Божович Л. И. Избранные психологические труды / Л. И. Божович. — М., 1995. — С. 162—201, 208.

2. Особенности обучения и психического развития школьников 13—17 лет / [под ред. И. В. Дубровиной, Б. С. Круглова]. — М. : Педагогика, 1988. — С. 132, 129—138.

3. Прокоров А. О. Саморегуляция психических состояний в учебной и педагогической деятельности / А. О. Прокоров // Вопросы психологии. — 1991. — № 4.

4. Хрестоматия по детской психологии / [сост. Г. В. Бурменское]. — М., 1996. — С. 213—328.

28. Психологічні аспекти самовиховання у ранній юності

Література

1. Аронова Е. А. Регуляторная роль самосознания в старшем школьном возрасте / Е. А. Аронова // Журнал прикладной психологии. — М., 2004. — № 1. — С. 31—39.

2. Бондарчук О. Особистість у ситуації вибору: На прикладі старшокласників / О. Бондарчук // Шкільний світ. — 2004. — № 48 (грудень). — С. 5—7.

3. Миславский Ю. А. Саморегуляция и активность личности в юношеском возрасте / Ю. А. Миславский. — М. : Просвещение, 1987. — 23 с.

4. Савченко Е. А. О готовности старшеклассников противостоять аморальным проявлениям / Е. А. Савченко // Вопросы психологии. — 1997. — № 3.

29. Психологічний аналіз мотивації вибору педагогічної діяльності

Література

1. Зеер Э.Ф., Сименюк Э.Э. Стратегия преодоления кризисов профессионального становления личности педагога / Э. Ф. Зеер, Э. Э. Сименюк // Мир психологии. — 2002. — № 4 (32). — С. 194—203.

2. Маркова А. К. Психология труда учителя / А. К. Маркова. — М. : Просвещение, 1993.

3. Митина Л. М. Психология профессионального развития учителя / Л. М. Митина. — М. : Флинта, 1998.

4. Сарсенбаева Б. И. К проблеме формирования психологической ориентации будущих учителей на профессиональную педагогическую деятельность // Мир психологии. — 2004. — № 3. — С. 207—215.

5. Тищенко С. П. Психологічна компетентність педагога як складова професійного успіху / С. П. Тищенко // Педагогіка і психологія. — 2001. — № 3—4. — С. 81—89.

6. Чернышова Н. С. Проблемы психологической подготовки студентов педагогического вуза / Н. С. Чернышова // Мир психологии. — 2002. — № 4. — С. 222—234.

7. Яремчук С. В. Професійно-психологічна спрямованість особистості майбутнього вчителя / С. В. Яремчук // Педагогіка і психологія. — 2001. — № 1.

30. Психологічні аспекти педагогічного спілкування у процесі навчання

Література

1. Реан А. А. Психология педагогической деятельности / А. А. Реан. — Ижевск, 1994.

2. Рюмшина Л. И. Эмпирическое изучение стилей поведения педагогов / Л. И. Рюмшина // Вопросы психологии. — 2000. — № 1. — С. 142—149.

3. Семькина Е. Ю. Невербальное общение и восприятие его школьниками / Е. Ю. Семькина // Психология обучения. — 2002. — № 11. — С. 43—47.
4. Хрестоматия по педагогической психологии / [сост. А. И. Красило, А. П. Новгородцева]. — М., 1995. — 414 с.
5. Фридман Л. М., Кулагина И. Ю. Психологический справочник учителя / Л. М. Фридман, И. Ю. Кулагина. — М., 1991.
6. Семиченко В. А. Психологічна структура педагогічної діяльності / В. А. Семиченко, В. С. Заслуженюк. — Київ, 2000.
Ч. 1—2. — 2000. — С. 218, 232.
7. Сучасний вчитель як суб'єкт педагогічної комунікації / [за ред. С. О. Муратова]. — Київ : Наукова думка, 2003. — 96 с.
8. Яценко Т. С. Активная социально-психологическая подготовка учителя к общению с учащимися / Т. С. Яценко. — К. : Освіта, 1995. — 208 с.

3.2. ПЕРЕЛІК ТЕМ ЗА НАПРЯМАМИ ПСИХОЛОГІЧНИХ

ДОСЛІДЖЕНЬ

ІСТОРІЯ ПСИХОЛОГІЇ

Історія психологічних знань в Україні

(дохристиянські часи; VIII–XX ст; радянський період)

Література

1. Ждан А. Н. История психологии / А. Н. Ждан. — М., 1990. — С. 301—365.
2. Загальна психологія / [за ред. О. Скрипченко, Л. Долинської, 3. Огороднійчук та ін.]. — К. : АПН, 1999. — С. 22—62.
3. Основи психології / [за ред. О. В. Киричука, В. А. Роменця]. — К. : Либідь, 1996. — С. 9—44.
4. Психологія / [за ред. Ю. Л. Трофімова]. — К. : Либідь, 2001. — С. 15—70.
5. Роменець В. А. Історія психології / В. А. Роменець. — К., 1978. — 432 с.
6. Роменець В. А. Історія психології / В. А. Роменець. — К. : Про-світництво, 1993. — С. 568.

Сучасні напрями розвитку психології в Україні

Література

1. Бех І. Д. Особистісно зорієнтоване виховання / І. Д. Бех. — К., 1988. — 200 с.
2. Костюк Г. С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості / Г. С. Костюк. — К. : Радянська школа, 1989. — 608 с.
3. Максименко С. Д. Генетична психологія: проблеми і перспективи / С. Д. Максименко // Журнал практикуючого психолога. — 1998. — № 4. — С. 64—80.
4. Роменець В. А. Історія психології XIX–XX ст. / В. А. Роменець. — К. : Вища школа, 1995. — 614 с.

Вчинковий напрям на різних етапах становлення психології (міфологічний, філософський, науковий)

Література

1. М'ясоїд П. А. Загальна психологія / П. А. М'ясоїд. — К. : Вища школа, 2000. — С. 38—64.
2. Основи психології / [за ред. О. В. Киричука]. — К. : Либідь, 1996. — С. 94—100; 161—605.
3. Роменець В. А. Історія психології / В. А. Роменець. — К. : Вища школа, 1978. — 439 с.
4. Роменець В. А. Історія психології епохи відродження / В. А. Роменець. — К., 1988. — 488 с.
5. Роменець В. А. Історія психології XVII ст. / В. А. Роменець. — К. : Вища школа, 1993. — 568 с.
6. Роменець В. А. Історія психології XIX – початку XX ст. / В. А. Роменець. — К. : Вища школа, 1995. — 614 с.

Києво-Могилянська академія та її значення у становленні психологічної науки в Україні

Література

1. Губко А. Т. Роль Києво-Могилянської академії в зародженні психологічної науки на Україні / А. Т. Губко // Вопросы психологии. — 1980. — № 1.
2. Проколиенко Л. Н. Некоторые итоги развития психологической науки в Украинской ССР / Л. Н. Проколиенко // Вопросы психологии. — 1987. — № 2.

3. Роменець В. А. Познай самого себя: Психология на Украине в XVII–XVIII вв. / В. А. Роменець // Психологический журнал. — 1989. — Т. 10, № 6.

4. Роменець В. А. Історія психології епохи просвітництва / В. А. Роменець. — К., 1993.

5. Роменець В. А. Історія психології XVII ст. / В. А. Роменець. — К., 1990.

Харківська психологічна школа як важливий центр розвитку психологічної науки в Україні (минуле і сучасність)

Література

1. Загальна психологія / [за ред. О. Скрипченко, Л. Долинської, З. Огороднійчук]. — К., 1999. — 463 с.

2. Проколиенко Л. Н. Некоторые итоги развития психологической науки в Украинской ССР / Л. Н. Проколиенко // Вопросы психологии. — 1987. — № 2.

3. Чамата П. Р. Бібліографічний довідник праць з психології за 40 років (1917–1957) / П. Р. Чамата, О. В. Скрипченко, К. Л. Опришко. — К., 1958.

4. Психологічна харківщина : [довідник]. — Харків, 1996. — 60 с.

М.Я.Грот і психологічна наука

Література

1. Ананьев Б. Г. Очерки истории русской психологии XVIII и XIX в. / Б. Г. Ананьев. — М., 1947. — С. 154—159.

2. Бойправ М. Д. Грот М.Я. Психологічні погляди та освітня діяльність / М. Д. Бойправ. — Ніжин, 2002. — 165 с.

3. Бойправ М. Д. М.Я.Грот. Вибрані психологічні твори / М. Д. Бойправ. — Ніжин, 2006. — 296 с.

4. Грот Н. Я. Николай Якович Грот в очерках, воспоминаниях и письмах товарищей и учеников, друзей и товарищей / Н. Я. Грот. — СПб., 1911. — 410 с.

5. Грот Н. Я. Психология чувствований в ее истории и главных основах / Н. Я. Грот. — СПб., 1879—1880. — 569 с.

6. Грот Н. Я. К вопросу о реформе логики / Н. Я. Грот. — Лейпциг, 1882. — 349 с.

7. Летцев В. М. "В глубь и ввысь" / В. М. Летцев // Журнал практикующего психолога. — Вып. 9. — 2003. — С. 210—216.

Історичні витоки та сторінки становлення психології у Ніжинській вищій школі

Література

1. Бойправ М. Д. Грот М.Я. Психологічні погляди та освітня діяльність / М. Д. Бойправ. — Ніжин, 2002. — 165 с.
2. Бойправ М. Д. Грот М.Я. і Ніжинський історико-філологічний інститут // Література та культура Полісся. — Ніжин, 1997. Вип. 8. — Кн. 1. — С. 42—46.
3. Бойправ М. Д., Папуча М. В. Психологія у Ніжинській вищій школі / М. Д. Бойправ, М. В. Папуча // Психологічний вісник. — Ніжин, 2004.
4. Заболотский П. А. Историко-филологический институт князя Безбородька в Нежине (1875–1910) / П. А. Заболотский // Министерство народного просвещения. — СПб., 1912. — 216 с.
5. Самойленко Г. В. Ніжинська вища школа: від гімназії вищих наук до університету / Г. В. Самойленко. — Ніжин, 2000.

Генетико-модельючий напрям на сучасному етапі розвитку психологічної науки в Україні

Література

1. Выготский Л. С. Собр. соч. — М. : Педагогика, 1983. Т. 3. — 1983. — 306 с.
2. Выготский Л. С. Собр. соч. — М. : Педагогика, 1984. Т. 6. — 1984. — 400 с.
3. Давыдов В. В. Виды обобщения в обучении / В. В. Давыдов. — М. : Педагогика, 1972. — 422 с.
4. Костюк Г. С. Принцип развития в психологии // Методологические и теоретические проблемы психологии. — М. : Наука, 1969. — С. 118—152.
5. Максименко С. Д. Генетическая психология: проблемы и перспективы / С. Д. Максименко // Журнал практикующего психолога. — 1998. — № 4. — С. 64—80.
6. Максименко С. Д. Генетическая психология / С. Д. Максименко. — Москва; Киев, "Рефл.-бук", "Ваклер", 2000. — 320 с.
7. Пиаже Ж. Генезис элементарных логических структур / Ж. Пиаже, Б. Инельдер. — М. : Прогресс, 1963. — 448 с.

8. Принципы развития в психологии / [под ред. Л. И. Анциферовой, Г. С. Костюка]. — М. : Наука, 1978. — 358 с.

9. Ярошевский М. Г. Развитие и современное состояние зарубежной психологии / М. Г. Ярошевский, Л. И. Анциферова. — М., 1974 (Генетическая психология Ж. Пиаже. — С. 268—278).

Культурно-історична теорія розвитку Л.С.Виготського

Література

1. Выготский Л. С. Собр. соч. : в 6 т. — М. : Педагогика, 1982, 1983, 1984.

2. Давыдов В. В. Виды обобщения в обучении / В. В. Давыдов. — М. : Педагогика, 1972. — 422 с.

3. Максименко С. Д. Генетическая психология / С. Д. Максименко. — М. ; К. : "Рефл. бук", "Ваклер", 2000. — С. 52—72.

Сучасні напрями психологічних досліджень у світовій психології

Література

1. Ждан А. И. История психологии: от античности до наших дней / А. И. Ждан. — М., 1990. — С. 301—365.

2. Основы психології / [за ред. О. В. Киричука, В. А. Роменця]. — [3-є вид.]. — К. : Либідь, 1997. — 632 с.

3. Роменець В. А. Історія психології / В. А. Роменець. — К. : Вища школа, 1997.

4. Ярошевский М. Г. История психологии / М. Г. Ярошевский. — М., 1985.

КОГНІТИВНА ПСИХОЛОГІЯ

Розвиток образного мислення в онтогенезі

Література

1. Актихович В. Розвиток образного мислення: Формування навичок творчо-дослідницьких здібностей / В. Актихович // Завуч. — 2006. — № 2, січень. — С. 7—10.

2. Возрастные и индивидуальные особенности образного мышления учащихся. — М. : Педагогика, 1989.

3. Каплунович И. Я. Природа развития пространственного мышления / И. Я. Каплунович // Вопросы психологии. — 2004. — № 5. — С. 47—55.

4. Каплунович И. Я. Структура и основные этапы развития образного мышления в дошкольном детстве / И. Я. Каплунович // Вопросы психологии. — 2004. — № 5. — С. 47—55.

5. Смирнов С. Д. Психология образа. Проблема активности психического отражения / С. Д. Смирнов. — М. : Изд-во МГУ, 1985.

Когнітивний стиль та його вплив на учбову (професійну) діяльність особистості

Література

1. Кондратова Н. Визнач свій стиль мислення / Н. Кондратова // Психолог. — 2004. — № 6, лютий. — С. 3—6.

2. Корнилова Т. В. О типах интеллектуальных стратегий принятия решений // Вестник Московского университета. Серия 14 “Психология”. — 1985. — № 3. — С. 11—24.

3. Методика определения стиля обучения и мышления // Обдарована дитина. — 2000. — № 4.

4. Холодная М. А. Виды познавательных стилей / М. А. Холодная // Практична психологія та соціальна робота. — 2003. — № 9. — С. 12—29.

5. Холодная М. А. Когнитивные стили. О природе индивидуального ума / М. А. Холодная. — СПб. : Питер, 2004. — 384 с.

Критичність мислення як важливий параметр научуваності студентів

Література

1. Король С. А. К классификации особенностей критичности мышления / С. А. Король // Вопросы психологии. — 1981. — № 4.

2. Король С. О. Критичність мислення як важливий параметр научуваності студентів / С. О. Король // Радянська школа. — 1981. — № 8.

3. Белкіна О. Критичне мислення учнів початкових класів / О. Белкіна // Практична психологія та соціальна робота. — 2005. — № 4.

4. Белкіна О. Критичне мислення дітей початкових класів (закінчення) / О. Белкіна // Практична психологія та соціальна робота. — 2005. — № 5.

5. Векслер С. И. Развитие критического мышления учнів у процесі навчання / С. И. Векслер. — К. : Радянська школа, 1971.

6. Векслер С. И. Уроки диспути і розвиток критичності мислення учнів / С. И. Векслер // Радянська школа. — 1975. — № 2.

7. Кожуховская И И. Методика исследования мышления и критичности / И И. Кожуховская // Вопросы психологии. — 1974. — № 1.

8. Развитие критического мышления через чтение и письмо // Библиотека в школе. — 2003. — № 16.

9. Сарина Г. В. Критическое мышление: история и современный статус / Г. В. Сарина // Вестник Московского университета. Серия "Философия". — 2003. — № 6. — С. 97—110.

Структура інтелекту людини та підходи до її діагностики

Література

1. Дружинин В. Н. Психология общих способностей / В. Н. Дружинин. — [2-е изд.]. — СПб. : Питер, 2002. — 368 с.

2. Лоскутов В. В. Структура интеллекта как основа его развития / В. В. Лоскутов // Вестник Ленинградского университета. — 1990. — Вып. 3. — С. 54.

3. Холодная М. А. Психология интеллекта. Парадоксы исследования / М. А. Холодная. — [2-е изд., доп., переработ.]. — СПб. : Питер, 2002. — 272 с.

4. Шадриков В. Д. О структуре познавательных способностей / В. Д. Шадриков // Психологический журнал. — 1985. — № 3. — С. 38—46.

Вплив інтерференції на процес та результат засвоєння

Література

1. Андерсон Д. Р. Когнитивная психология / Д. Р. Андерсон. — СПб. : Питер, 2002. — 592 с.

2. Бочарова С. П., Лактионов А. Н. Изучение интерференции в кратковременной памяти в связи с типологическими особенностями нервной системы / С. П. Бочарова, А. Н. Лактионов // Вопросы психологии. — 1972. — № 1.

3. Кольшкин В. А. Изучение роли интерференционных механизмов памяти в процессе адаптации / В. А. Кольшкин // Вопросы психологии. — 1982. — № 6.

4. Сабуров А. С. Психология / А. С. Сабуров. — Киев, 1996. — 208 с.
5. Солсо Р. Когнитивная психология / Р. Солсо. — СПб. : Питер, 2002. — 592 с.
6. Экспериментальная психология / [ред. Поль Фресс, Жан Пиаже]. — М. : Прогресс, 1973. Вып. IV. — 1973.

Онтогенез та актуалгенез мнемічних процесів

Література

1. Корж Н. Н. Изучение динамики мнемических процессов / Н. Н. Корж // Психологический журнал. — 1981. — Т. 2, № 5.
2. Корж Н. Н. Динамические особенности удержания в памяти эталонов длительности / Н. Н. Корж, В. А. Садов // Психологический журнал. — 1980. — Т. 1, № 4.
3. Ланге В. Н. О скорости забывания / В. Н. Ланге // Вопросы психологии. — 1983. — № 4.
4. Лурия А. Р. Память в процессе развития / А. Р. Лурия. — МГУ, 1976. — 255 с.

Семантична пам'ять та її роль у процесах засвоєння

Література

1. Аскоченское Т. Ю. Некоторые аспекты организации семантической памяти в норме и при локальных поражениях мозга / Т. Ю. Аскоченское // Вестник Московского университета. — 1985. — № 1.
2. Глозман Ж. М. Экспериментальные исследования семантической организации памяти / Ж. М. Глозман, А. Ф. Пантелеев, Л. С. Цветкова та ін. // Вестник Московского университета. — 1984. — № 2.
3. Зачесова И. А. О структуре словесной памяти и ее роли в усвоении языка / И. А. Зачесова // Психологический журнал. — 1984. — Т. 5, № 4.
4. Коновалов В. Ф. О разных типах ассоциативных связей в мнемической деятельности / В. Ф. Коновалов, В. В. Мельников // Вопросы психологии. — 1982. — № 6.
5. Петренко В. Ф. Экспериментальная психосемантика: исследование индивидуального сознания / В. Ф. Петренко // Вопросы психологии. — 1982. — № 5.

6. Шмелев А. Г. Концепция систем значений в экспериментальной психосемантике / А. Г. Шмелев // Вопросы психологии. — 1983. — № 4. — С. 10–28.

7. Шмелев А. Г. Сопоставление двух моделей семантической памяти // Вестник Московского университета. Психология. — 1978. — № 2.

ПСИХОЛОГІЯ МОВЛЕННЕВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Психологічні особливості сприймання авербальних форм письмового тексту

Література

1. Абрамова Т. С. Формирование письменной речи в учащихся сельской школы / Т. С. Абрамова // Вопросы психологии. — 1975. — № 5. — С. 90—96.

2. Гвоздев А. Н. Формирование у ребенка грамматического строя русского языка. — М., 1949.

Ч. 2. — 1949.

3. Корнілка О. М. Ефективний методичний засіб дослідження і розвитку мовлення школярів / О. М. Корнілка // Практична психологія та соціальна робота. — 2001. — № 3. — С. 16—18.

4. Косенко Н. Особливості сприймання учнями художніх текстів (Психологічний аспект) / Н. Косенко // Дивослово. — 2003. — № 10.

5. Психологические и психолингвистические исследования речи / [отв. ред. Т. Н. Ушакова]. — М., 1985.

Алекситимія як характеристика писемного мовлення школярів (психологічний аспект проблеми)

Література

1. Витт Н. В. Эмоциональная регуляция в речемыслительных процессах / Н. В. Витт // Психологический журнал. — 1986. — Т. 7, № 3. — С. 52—61.

2. Ерастов Н. П. Психолингвистические задачи в общении и условия их решения учащимися / Н. П. Ерастов // Хрестоматия по возрастной и педагогической психологии / [под ред. И. И. Ильясова, В. Я. Ляудис]. — М., 1981. — С. 117—120.

3. Косенко Э. Л. Эмоциональное состояние и речь / Э. Л. Косенко. — К., 1981.

4. Носенко Э. Л. Эмоциональное состояние и речь / Э. Л. Носенко. — К., 1981.

5. Попова Л. В. Психолингвистические характеристики устной речи младших школьников / Л. В. Попова // Вопросы психологии. — 1982. — № 4. — С. 129—134.

Психологічні особливості сприйняття афективно забарвленої лексики

Література

1. Артемьева Т. С. Психология субъективной семантики / Т. С. Артемьева. — М., 1980.

2. Витт Н. В. Эмоциональная регуляция в речемыслительных процессах // Психологический журнал. — 1986. — Т. 7, №3. — С. 52—61.

3. Жинкин Н. И. Речь как проводник информации / Н. И. Жинкин. — М., 1982.

4. Журавлев А. П. Звук и смысл / А. П. Журавлев. — М., 1981.

5. Коротаева Е. В. Учить и общаться или учить общаться? / Е. В. Коротаева // Русский язык в школе. — 2002. — № 1.

6. Леонтьев А. А. Мир человека и мир языка / А. А. Леонтьев. — М., 1984.

7. Носенко Э. Л. Эмоциональное состояние и речь / Э. Л. Носенко. — К., 1981.

Індивідуально-типологічні особливості писемного мовлення учнів

Література

1. Абрамова Т. С. Формирование письменной речи в учащихся сельской школы / Т. С. Абрамова // Вопросы психологии. — 1975. — № 5. — С. 90—96.

2. Бакулина Г. А. Интеллектуально-речевое развитие школьников на уроках русского языка / Г. А. Бакулина // Русский язык в школе. — 2002. — № 1.

3. Бирюкова Т. Г. Речь старшекласників: толкование обобщённых высказываний, круг ассоциаций / Т. Г. Бирюкова // Русский язык в школе. — 2003. — № 2.

4. Гвоздев А. Н. Формирование у ребенка грамматического строя русского языка. — М., 1949.

Ч. 2. — 1949.

5. Ерастов Н. П. Психолингвистические задачи в общении и условия их решения учащимися / Н. П. Ерастов // Хрестоматия по возрастной и педагогической психологии / [под ред. И. И. Ильёсова, В. Я. Ляудис]. — М., 1981. — С. 117—120.

6. Кацнельсон С. Д. Типология языка и речевое мышление / С. Д. Кацнельсон. — Л., 1972.

7. Корнілка О. М. Ефективний методичний засіб дослідження в розвитку мовлення школярів / О. М. Корнілка // Практична психологія та соціальна робота. — 2001. — № 3. — С. 16—18.

8. Павлова А. А. Методика выявления особенностей речевого развития детей (в школе) / А. А. Павлова, Л. А. Шустова // Вопросы психологии. — 1982. — № 4. — С. 129—134.

9. Рамендик Д. И. О некоторых психофизиологических механизмах анализа и обобщения смысла слов / Д. И. Рамендик // Вопросы психологии. — 1980. — № 5. — С. 89—94.

10. Сохин В. А. О формировании языковых обобщений в процессе речевого развития / В. А. Сохин // Вопросы психологии. — 1959. — № 5. — С. 124—128.

11. Эльконин Д. Б. Развитие устной и письменной речи учащихся // Хрестоматия по возрастной и педагогической психологии / [под ред. И. И. Ильёсова, В. Я. Ляудис]. — М., 1980. — С. 254.

Психологічні особливості становлення мовленнєвих функцій у

дошкільному віці

Література

1. Бельтюков В. И. Об усвоении ребенком звуковой (фонемной) системы языка / В. И. Бельтюков, А. Д. Салахова // Вопросы психологии. — 1975. — № 5. — С. 71—80.

2. Выготский Л. С. Проблемы возрастной периодизации детского развития / Л. С. Выготский // Вопросы психологии. — 1972. — № 2. — С. 23—28.

3. Выготский Л. С. Мышление и речь // Выготский Л. С. Собр. соч. : в 6 т. — М., 1982.

Т. 2. — 1982.

4. Исенина Е. И. Начальный период развития речи у детей: проблемы, гипотезы / Е. И. Исенина // Вопросы психологии. — 1987. — № 2. — С. 104—112.

5. Кабардов М. К. Типы языковых и коммуникативных способностей и компетенции / М. К. Кабардов, Е. В. Арцишевская // Вопросы психологии. — 1996. — № 1. — С. 34—49.

6. Общение и речь: Развитие речи у детей в общении со взрослыми / [под ред. М. И. Лисиной]. — М., 1985.

7. Слама-Казаку Т. Некоторые особенности диалога маленьких детей / Т. Слама-Казаку // Вопросы психологии. — 1961. — № 2. — С. 44—52.

8. Сохин В. А. Особенности речи дошкольника и подготовка к обучению грамоте / В. А. Сохин // Вопросы психологии. — 1974. — № 1. — С. 138—142.

9. Сохин В. А. О формировании языковых обобщений в процессе речевого развития / В. А. Сохин // Вопросы психологии. — 1959. — № 5. — С. 124—128.

Психологічні особливості становлення мовленнєвих функцій у шкільному віці

Література

1. Айдарова Л. И. О некоторых психологических аспектах построения курса родного языка / Л. И. Айдарова // Вопросы психологии. — 1976. — № 3. — С. 23—27.

2. Айдарова Л. И. Психологические проблемы обучения младших школьников русскому языку / Л. И. Айдарова // Хрестоматия по возрастной и педагогической психологии / [под ред. И. И. Ильясова, В. Я. Ляудис]. — М., 1981. — С. 239—242.

3. Бакулина Г. А. Интеллектуально-речевое развитие школьников на уроках русского языка / Г. А. Бакулина // Русский язык в школе. — № 1. — 2002.

4. Бондаренко С. М. Об "умственном механизме" пунктуационной грамотности и образном мышлении / С. М. Бондаренко // Русский язык в школе. — 2002. — № 4.

5. Глазова О. Навчання діалогічного мовлення учнів 4–8 класів / О. Глазова // Дивослово. — 2003. — № 1.

6. Ерастов Н. П. Психолінгвістическіе задачі в общении и условия их решения учащимися / Н. П. Ерастов // Хрестоматия по возрастной и педагогической психологии / [под ред. И. И. Ильсова, В. Я. Ляудис]. — М., 1981. — С. 117—120.

7. Маркова А. К. Психологические вопросы усвоения стилистики в школе / А. К. Маркова // Вопросы психологии. — 1968. — № 4. — С. 84–91.

8. Маркова А. К. Усвоение школьниками коммуникативной функции языка / А. К. Маркова // Вопросы психологии. — 1971. — № 4. — С. 21—31.

9. Омельчук С. Формування комунікативно-мовленнєвих умінь: проблема вибору вправ / С. Омельчук // Дивослово. — 2002. — № 12.

10. Павлова А. А. Методика выявления особенностей речевого развития детей (в школе) / А. А. Павлова, Л. А. Шустова // Вопросы психологии. — 1982. — № 4. — С. 129—134.

11. Попова Л. В. Психолінгвістическіе характеристики устной речи младших школьников / Л. В. Попова // Вопросы психологии. — 1982. — № 4. — С. 129—134.

12. Синиця І. О. Психологія усного мовлення учнів 4–8 класів / І. О. Синиця. — К., 1974.

13. Стативка В. И. Обучение диалогической речи на уроках русского языка / В. И. Стативка // Русский язык в школе. — 2002. — № 6.

14. Таращанская Р. Е. Влияние приемов обучения на усвоение учащимися грамматического материала / Р. Е. Таращанская // Новые исследования в психологии. — 1973. — № 1. — С. 112—116.

15. Эльконин Д. Б. Развитие устной и письменной речи учащихся // Хрестоматия по возрастной и педагогической психологии / [под ред. И. И. Ильясова, В. Я. Ляудис]. — М., 1980. — С. 254.

**Вплив індивідуально-психологічних властивостей на сприйняття
особистістю художнього тексту**

Література

1. Артемьева Т. С. Психология субъективной семантики / Т. С. Артемьева. — М., 1980.
2. Арутюнова Н. Д. Предложение и его смысл / Н. Д. Арутюнова. — М., 1976.
3. Бельтюков В. И. К проблеме восприятия и продуцирования устной речи / В. И. Бельтюков // Психологический журнал. — 1988. — Т. 9, № 3. — С. 53—59.
4. Вопросы исследования речемыслительной деятельности: Психология. — Вып. 7. — Алма-Ата, — 1977.
5. Журавлев А. П. Звук и смысл / А. П. Журавлев. — М., 1981.
6. Кацнельсон С. Д. Типология языка и речевое мышление / С. Д. Кацнельсон. — Л., 1972.
7. Носенко Н. Особливості сприймання учнями художніх текстів (Психологічний аспект) / Н. Носенко // Дивослово. — 2003. — № 10.
8. Леонтьев А. А. Мир человека и мир языка / А. А. Леонтьев. — М., 1984.
9. Леонтьев А. Н. Деятельность, сознание, личность / А. Н. Леонтьев. — М., 1975.
10. Маркова А. К. Психологические вопросы усвоения стилистики в школе / А. К. Маркова // Вопросы психологии. — 1968. — № 4. — С. 84—91.
11. Психология процессов художественного творчества // Сборник статей. — Л., 1980.
12. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии : в 2 т. — М., 1989.
Т. 1. — 1989.

ПСИХОЛОГІЯ ОСОБИСТОСТІ

Порівняльний аналіз зарубіжних теорій особистості

Література

1. Адлер А. Наука жизни / Пер. с англ. — К., 1997.
2. Адлер А. О невротическом характере / Пер. с нем. — 1997.
3. Асмолов А. Г. Психология личности : [учебник] / А. Г. Асмолов. — М. : Изд-во МГУ, 1990.
4. Зейгарник Б. В. Теории личности в зарубежной психологии / Б. В. Зейгарник. — М., 1982.
5. Пісоцький В. П. Психологія особистості : [навчально-методичний посібник для студентів педагогічних вузів] / В. П. Пісоцький. — Ніжин, 2000.
6. Психология личности в трудах зарубежных психологов: Хрестоматия / [сост. А. А. Реан]. — СПб., 2000.
7. Рейнвальд Н. И. Психология личности / Н. И. Рейнвальд. — М., 1987.
8. Фрейд З. Введение в психоанализ : [лекции] / З. Фрейд. — М., 1991.
9. Фрейд З. Вступ до психоаналізу / З. Фрейд. — К., 1998.
10. Фрейд З. Основні категорії психоаналізу / З. Фрейд // Всесвіт. — 1991. — № 5.
11. Холл К. Теории личности / К. Холл, Г. Линдсей. — Питер, 1997.
12. Хьелл Л., Зиглер Д. Теории личности / Л. Хьелл, Д. Зиглер. — СПб., 1997.

Порівняльний аналіз вітчизняних теорій особистості

Література

1. Асмолов А. Г. Психология личности : [учебник] / А. Г. Асмолов. — М. : Изд-во МГУ, 1990.
2. Елисеев О. П. Практикум по психологии личности / О. П. Елисеев. — СПб., 2000.
3. Косов Б. Б. Личность: теория, диагностика и развитие / Б. Б. Косов. — М., 2000.
4. Ковалев А. Г. Психология личности / А. Г. Ковалев. — М., 1970.
5. Леонтьев А. Н. Деятельность. Сознание. Личность / А. Н. Леонтьев. — М., 1975.

6. Орлов А. Б. Личность и сущность / А. Б. Орлов // Вопросы психологии. — 1987. — № 5.
7. Платонов К. К. Структура и развитие личности / К. К. Платонов. — М., 1986.
8. Психология личности в трудах отечественных психологов : [хрестоматия / сост. А. А. Реан]. — СПб., 2000.
9. Семиченко В. А. Психология личности. Модульный курс / В. А. Семиченко. — К., 2001.

Внутрішньоособистісні конфлікти: їх природа та подолання

Література

1. Ковалев А. Г. Психология личности / А. Г. Ковалев. — М., 1970.
2. Орлов А. Б. Личность и сущность / А. Б. Орлов // Вопросы психологии. — 1987. — № 5.
3. Психология личности : [тексты / под ред. Ю. Б. Гиппенрейтер, А. А. Пузыря]. — М., 1982.
4. Реан А. А. Психология изучения личности : [учебное пособие] / А. А. Реан. — СПб., 1999.
5. Филатова Е. С. Искусство понимания себя и окружающих / Е. С. Филатова. — СПб., 1993.

Криза ідентичності як умова самовизначення особистості

Література

1. Антонова Н. В. Проблема личностной идентичности в интерпретации современного психоанализа, интеракционализма и когнитивной психологии / Н. В. Антонова // Вопросы психологии. — 1996. — № 1.
2. Эриксон Э. Идентичность, юность и кризис / Э. Эриксон. — М., 1996.
3. Хьел Л. Теории личности / Л. Хьел, Д. Зиглер. — Питер, 1999.
4. Холл К. Теории личности / К. Холл, Г. Линдсей. — Питер, 1997.

Терпимість у структурі ціннісно-сміслової сфери особистості вчителя

Література

1. Асмолов А. Г. Толерантность: различные парадигмы анализа / А. Г. Асмолов // Толерантность в общественном сознании России. — М., 1994.

2. Кузьмина Е. И. Исследование детерминант свободы-несвободы от фрустрации / Е. И. Кузьмина // Вопросы психологии. — 1997. — № 3. — С. 86—94.
3. Реан А. А. Факторы стрессоустойчивости учителей / А. А. Реан, А. А. Баранов // Вопросы психологии. — 1998. — № 5. — С. 45—53.
4. Лекторский В. А. О толерантности, плюрализме и критицизме / В. А. Лекторский // Вопросы философии. — 1997. — № 11. — С. 46—53.
5. На пути к толерантному сознанию / [под ред. А. Г. Асмолова]. — М. : Смысл, 2000.
6. Роджерс К. Взгляд на психотерапию. Становление человека / К. Роджерс. — М., 1994.

ПСИХОЛОГІЯ СТАТІ І СІМ'Ї

Еволюція шлюбу і сім'ї в історії суспільства

Література

1. Антонов А. Н., Медков В.М. Социология семьи / А. Н. Антонов, В. М. Медков. — М., 1996.
2. Гребенников И. В. Основы семейной жизни / И. В. Гребенников. — М., 1991.
3. Ковалев С. В. Психология современной семьи / С. В. Ковалев. — М., 1988.
4. Семенов Ю. И. Происхождение брака и семьи / Ю. И. Семенов. — М., 1974.

Психологічні особливості дошлюбного періоду

Література

1. Антонов А. Н. Социология семьи / А. Н. Антонов, В. М. Медков. — М., 1996.
2. Берн Э. Секс в человеческой любви / Э. Берн. — М., 1990.
3. Василев К. Любовь / К.Василев. — М., 1982.
4. Романова В. Г. Статеворольові стереотипи в процесі соціалізації / В. Г. Романова // Практична психологія та соціальна робота. — 2000. — № 8.
5. Уніят С., Широкоградюк Л. Усе починається з кохання / С. Уніят, Л. Широкоградюк. — Тернопіль, 1998.

Взаємовідношення поколінь у сім'ї

Література

1. Гребенников И. В. Основы семейной жизни / И. В. Гребенников. — М., 1991.
2. Обозов Н. Н. Психология межличностных отношений / Н. Н. Обозов. — К., 1990.
3. Психология семейных отношений с основами семейного консультирования / [под ред. Е. Г. Силаевой]. — М., 2002.
4. Позешкиан Н. Позитивная семейная психотерапия: Семья как терапевт / Н. Позешкиан. — М., 1993.

Феномен кохання: психолого-філософський аспект

Література

1. Афанасьев А. Синтаксис любви (типология личности: прогноз парных отношений) / А. Афанасьев. — М., 1997.
2. Василев К. Любовь / К. Василев. — М., 1982.
3. Вислоцкая М. Искусство любви / М. Вислоцкая. — М., 1990.
4. Куприянчик Л. Л. Психология любви / Л. Л. Куприянчик. — М., 1998.
5. Рюриков Ю. Три влечения (любовь вчера, сегодня, завтра) / Ю. Рюриков. — Минск, 1986.

Психологічні проблеми перших років подружнього життя

Література

1. Алешина Ю. Е. Индивидуальное и семейное психологическое консультирование / Ю. Е. Алешина. — М., 1994.
2. Витек К. Проблемы супружеского благополучия / К. Витек. — М., 1998.
3. Владин В. Гармония семейных отношений / В. Владин, Д. Капустин. — Минск, 1988.
4. Гурко Т. А. Влияние добрачного поведения на стабильность молодой семьи / Т. А. Гурко // Социологические исследования. — 1993. — № 2.

5. Дружинин В. И. Психология семьи / В. И. Дружинин. — М., 1996.
6. Психология семейных отношений с основами семейного консультирования / [под ред. Е. Г. Силаевой]. — М., 2002.

Природа подружніх конфліктів та шляхи їх подолання

Література

1. Антонов А. Н., Медков В. М. Социология семьи / А. Н. Антонов, В. М. Медков. — М., 1996.
2. Витек К. Проблемы супружеского благополучия / К. Витек. — М., 1998.
3. Волкова А. Н. Опыт исследования супружеской неверности / А. Н. Волкова // Вопросы психологии. — 1989. — № 2.
4. Крадохвил С. Психотерапия семейно-сексуальных дисгармоний / С. Крадохвил. — М., 1991.
5. Обозов Н. Н. Психология межличностных отношений / Н. Н. Обозов. — К., 1990.
6. Семиченко В. А. Мистецтво взаєморозуміння. Психологія та педагогіка сімейного спілкування : [навчальний посібник] / В. А. Семиченко, В. С. Заслуженюк. — К., 1998.
7. Сысенко В. А. Супружеские конфликты / В. А. Сысенко. — М., 1993.

Дослідження психологічних детермінант подружньої сумісності

Література

1. Алешина Ю. Е. Социально-психологические методы исследования супружеских отношений / Ю. Е. Алешина, Л. Я. Гозман, Е. М. Дубровская. — М., 1987.
2. Владин В. Гармония семейных отношений / В. Владин, Д. Капустин. — Минск, 1988.
3. Левкович В. П. Методика диагностики супружеских отношений / В. П. Левкович, О. Э. Зуськова // Вопросы психологии. — 1987. — № 4.
4. Филатова Е. С. Искусство понимать себя и окружающих / Е. С. Филатова. — СПб., 1999.
5. Шнейдер Л. Б. Психология семейных отношений : [курс лекций] / Л. Б. Шнейдер. — М., 2000.

Психологічні особливості материнської і батьківської любові

Література

1. Юзефович Г. Я. Отцы и дети в меняющемся мире / Г. Я. Юзефович, В. Н. Соколова. — М., 1991.
2. Шнейдер Л. Б. Психология семейных отношений : [курс лекций] / Л. Б. Шнейдер. — М., 2000.
3. Самоукина Н. В. Симбиотические аспекты отношений между матерью и ребенком / Н. В. Самоукина // Вопросы психологии. — 2000. — № 3.
4. Антонов А. Н. Социология семьи / А. Н. Антонов, В. М. Медков. — М., 1996.

ЕКОЛОГІЧНА ПСИХОЛОГІЯ

Психологічні наслідки Чорнобильської катастрофи

Література

1. Моляко В. А. Психологические последствия ЧАЭС катастрофы / В. А. Моляко // Психол. журнал. — 1992. — Т. 13, № 1. — С. 135.
2. Моляко В. А. Формирование образа экологической катастрофы на примере ЧАЭС / В. А. Моляко // Вопр. психологии. — 1992. — № 5—6.
3. Сучасні технології надання соціально-психологічної допомоги населенню, що постраждало внаслідок ЧАЕС катастрофи : [навч. посібник]. — К. : Чорнобиль-інформ, 2000.

Радіофобія у дітей та підлітків: причини, умови профілактики та корекції

Література

1. Дерябо С. Д. Экологическая психология: диагностика экологического сознания / С. Д. Дерябо. — М. : Московский психолого-соц. ин-т, 1999.
2. Львовичкіна А. М. Екологічна психологія : [навч. посібник] / А. М. Львовичкіна. — К. : Міленіум, 2003.
3. Моляко В. А. Формирование образа экологической катастрофы на примере ЧАЭС / В. А. Моляко // Вопр. психологии. — 1992. — № 5—6.

4. Рудоміно-Дусятська О. В. Екологічна психологія : [навч. посібник] / О. В. Рудоміно-Дусятська. — К. : Ін-т післядипл. освіти КНУ ім. Т. Шевченка, 2001.

5. Скребец В. А. Экологическая психология : [учеб. пособие] / В. А. Скребец. — К. : МАУП, 1998.

6. Сучасні технології надання соціально-психологічної допомоги населенню, що постраждало внаслідок ЧАЕС катастрофи : [навч. посібник]. — К. : Чорнобиль-інформ, 2000.

Психологічні умови розвитку ціннісного ставлення школярів до природи

Література

1. Дерябо С. Д. Экологическая психология: диагностика экологического сознания / С. Д. Дерябо. — М. : Московский психолого-соц. ин-т, 1999.

2. Львовчкіна А. М. Екологічна психологія : [навч. посібник] / А. М. Львовчкіна. — К. : Міленіум, 2003.

3. Рудоміно-Дусятська О. В. Екологічна психологія : [навч. посібник] / О. В. Рудоміно-Дусятська. — К. : Ін-т післядипл. освіти КНУ ім. Т. Шевченка, 2001.

4. Салтовський О. І. Основи соціальної екології : [курс лекцій] / О. І. Салтовський. — К. : МАУП, 1997.

5. Скребец В. А. Экологическая психология : [учеб. пособие] / В. А. Скребец. — К. : МАУП, 1998.

Психологічні основи екологічної освіти та виховання дітей і підлітків

Література

1. Дерябо С. Д. Экологическая психология: диагностика экологического сознания / С. Д. Дерябо. — М. : Московский психолого-соц. ин-т, 1999.

2. Львовчкіна А. М. Екологічна психологія : [навч. посібник] / А. М. Львовчкіна. — К. : Міленіум, 2003.

3. Рудоміно-Дусятська О. В. Екологічна психологія : [навч. посібник] / О. В. Рудоміно-Дусятська. — К. : Ін-т післядипл. освіти КНУ ім. Т. Шевченка, 2001.

4. Салтовський О. І. Основи соціальної екології : [курс лекцій] / О. І. Салтовський. — К. : МАУП, 1997.

5. Скребец В. А. Экологическая психология : [учеб. пособие] / В. А. Скребец. — К. : МАУП, 1998.

ОРГАНІЗАЦІЙНА ПСИХОЛОГІЯ

Особливості соціально-психологічного клімату

в закладах освіти

Література

1. Данчева О. В. Практична психологія в економіці та бізнесі / О. В. Данчева, Ю. М. Швалб. — Київ : Лібра, 1998. — 270 с.

2. Казмиренко В. П. Социальная психология организаций : [монография] / В. П. Казмиренко. — К. : МЗУУП, 1993. — 384 с.

3. Карамушка Л. М. Психологія управління / Л. М. Карамушка. — К. : Міленіум, 2003. — 344 с.

4. Организационная психология. — СПб. : Питер, 2000. — 580 с.

5. Почубет Л. Г. Организационная социальная психология : [учеб. пособ.] / Л. Г. Почубет, В. А. Чикер. — СПб. : Речь, 2000. — 298 с.

6. Технології роботи організаційних психологів / [за ред. Л. М. Карамушки]. — К. : Фірма "ІНКАС", 2005. — 366 с.

7. Ямбург Е. А. Педагогический ансамбль школы / Е. А. Ямбург. — М. : Знание, 1987. — 80 с. (Новое в жизни, науке, технике. Сер. "Педагогика и психология", № 2).

Соціально-психологічні детермінанти запобігання

та розв'язання організаційних конфліктів

Література

1. Гришина Н. В. Психология конфликта / Н. В. Гришина. — СПб. : Питер, 2000. — 544 с.

2. Карамушка Л. М. Психологія управління / Л. М. Карамушка. — К. : Міленіум, 2003. — 344 с.

3. Коломінський Н. Л. Психологія педагогічного менеджменту : [навч. посібник] / Н. Л. Коломінський. — К. : МАУП, 1996. — 176 с.

4. Коломінський Н. Л. Психологія педагогічного менеджменту : [навч. посібник] / Н. Л. Коломінський. — К. : МАУП, 1996. — 176 с.

5. Мастенбрук В. Переговоры. — Калуга, 1993.
6. Организационная психология. — СПб. : Питер, 2000. — 580 с.
7. Почубет Л. Г. Организационная социальная психология : [учеб. пособ.] / Л. Г. Почубет, В. А. Чикер. — СПб. : Речь, 2000. — 298 с.
8. Технології роботи організаційних психологів / [за ред. Л. М. Карамушки]. — К. : Фірма "ІНКАС", 2005. — 366 с.
9. Шакуров Р. Х. Социально-психологические основы управления: руководитель и педагогический коллектив / Р. Х. Шакуров. — М. : Просвещение, 1990. — 208 с.

Профілактика та подолання синдрому "професійного вигорання" у вчителів

Література

1. Барон Р. Агресія / Р. Барон, Д. Ричардсон. — СПб., 1997.
2. Бойко В. В. Энергия эмоций в общении: взгляд на себя и на других / В. В. Бойко. — М., 1996.
3. Гинзбург М. Стрессменеджмент / М. Гинзбург // Инструменты развития бизнеса: Тренинг и консалтинг. — М. : Класс, 2001.
4. Гринберг Дж. Управление стрессом / Дж. Гринберг. — СПб. : Питер, 2002.
5. Орел В. Е. Феномен "выгорания" в отечественной и зарубежной психологии: эмпирические исследования и перспективы / В. Е. Орел // Психол. журн. — 2001. — Т. 22, № 1.
6. Практикум по психологии менеджмента и профессиональной деятельности / [под ред. Г. С. Никифорова, М. А. Дмитриевой, В. М. Снеткова]. — СПб. : Речь, 2001.
7. Реан А. А. Фактории стрессоустойчивости учителей / А. А. Реан, А. А. Баранов // Вопросы психологии. — 1997. — № 1.
8. Синдром "професійного вигорання" та професійна кар'єра працівників освітніх організацій: гендерні аспекти / [за наук. ред. С. Д. Максименка, Л. М. Карамушки, Т. В. Зайчикової]. — К. : Міленіум, 2004.
9. Технології роботи організаційних психологів / [за ред. Л. М. Карамушки]. — К. : Фірма "ІНКАС", 2005. — 366 с.
10. Форманюк Т. В. Синдром "емоціонального сгорання" как показатель профессиональной адаптации учителя.

Розвиток кар'єри в освітній організації: психологічний аспект

Література

1. Волкова Л. Женина и карьера / Л. Волкова. — СПб. : Питер Паблишинг, 1997. — 228 с.
2. Маркова А. К. Психология профессионализма / А. К. Маркова. — М., 1996. — 308 с.
3. Молл Е. Г. Планирование своей карьеры руководителем / Е. Г. Молл // Вопросы психологии. — 1998. — № 3. — С. 85—91.
4. Молл Е. Г. Управленческая карьера в России / Е. Г. Молл // Проблемы теории и практики управления. — 1996. — № 6. — С. 117—120.
5. Синдром "професійного вигорання" та професійна кар'єра працівників освітніх організацій: гендерні аспекти / [за наук. ред. С. Д. Максименка, Л. М. Карамушки, Т. В. Зайчикової]. — К. : Міленіум, 2004.
6. Технології роботи організаційних психологів / [за ред. Л. М. Карамушки]. — К. : Фірма "ІНКАС", 2005. — 366 с.
7. Филиппов А. В. Психология работы с кадрами / А. В. Филиппов. — М. : Экономика, 1990.
8. Швальбе Б. Личность, карьера, успех. Психология бизнеса / Б. Швальбе, Х. Швальбе. — М. : Прогресс, 1993. — 240 с.
9. Щёкин Г. В. Основы кадрового менеджмента. Психология управления персоналом / Г. В. Щёкин. — К., 1994.

Психологічна готовність учителя до управління класним колективом

Література

1. Карамушка Л. М. Психологія управління закладами середньої освіти : [монографія] / Л. М. Карамушка. — К. : Ніка-Центр, 2000. — 332 с.
2. Ключева Н. В. Технология работы психолога с учителем / Н. В. Ключева. — М. : ТЦ "Сфера", 2000. — 192 с.
3. Коломінський Н. Л. Психологія педагогічного менеджменту : [навч. посібник] / Н. Л. Коломінський. — К. : МАУП, 1996. — 176 с.
4. Шакуров Р. Х. Социально-психологические основы управления: руководитель и педагогический коллектив / Р. Х. Шакуров. — М. : Просвещение, 1990. — 208 с.

5. Шекшня С. В. Управление персоналом современной организации : [учебно-практическое пособие] / С. В. Шекшня. — М. : Бизнес-школа "Интел-Синтез", 1997.

6. Шепель В. М. Управленческая психология / В. М. Шепель. — М. : Экономика, 1994. — 248 с.

7. Шипилина Л. Менеджмент в сфере образования / Л. Шипилина // Высшее образование в России. — 1997. — № 2. — С. 19—24.

8. Шостром Э. Анти-Карнеги, или Человек-манипулятор / Э. Шостром. — Минск, 1994.

9. Шредер Г. А. Руководить сообразно ситуации : Пер. с нем. — М. : АО "Интерэксперт", 1994. — 164 с.

Психологічний аналіз ефективності різних засобів реклами у позиціюванні освітніх послуг

Література

1. Данчева О. В., Швалб Ю. М. Практична психологія в економіці та бізнесі / О. В. Данчева, Ю. М. Швалб. — Київ : Лібра, 1998. — 270 с.

2. Зазыкин В. Н. Психология в рекламе / В. Н. Зазыкин. — М., 1992.

3. Картер Гарри. Эффективная реклама: Путеводитель для малого бизнеса : Пер. с англ. / общ. ред. Е. М. Пеньковой. — К. : Сирин, Либра, 1998.

4. Котлер Ф. Основы маркетинга / Ф. Котлер. — М., 1991.

Дослідження іміджу випускника університету в свідомості громадян і самих студентів

Література

1. Данчева О. В. Практична психологія в економіці та бізнесі / О. В. Данчева, Ю. М. Швалб. — Київ : Лібра, 1998. — 270 с.

2. Королько В. Г. Основы публик рилейшнз : [посібник] / В. Г. Королько. — К. : Інститут соціології НАН України, 1997.

3. Майерс Д. Социальная психология / Д. Майерс. — СПб., 1997.

4. Орбан-Лембрик Л. Е. Соціальна психологія / Л. Е. Орбан-Лембрик. — К., 2003.

3.3. ТЕМАТИКА КУРСОВИХ РОБІТ З УРАХУВАННЯМ СПЕЦИФІКИ ФАКУЛЬТЕТУ

Факультет культури та мистецтв

1. Психологічні особливості сприймання музичного твору дітьми.
2. Психологічні фактори формування вміння гри на музичних інструментах.
3. Вплив музичних творів на емоційний стан учнів.
4. Розвиток музикальності дітей у сім'ї та на уроках музики у школі.
5. Психологічна підготовка музикантів-виконавців до публічного виступу.
6. Психологія творчих переживань особистості.

Філологічний факультет

1. Акцентуації характеру та їх відображення в характеристиках персонажів художніх творів.
2. Розвиток здібностей як психологічна проблема і як літературний сюжет.
3. Аксиологічні основи життєвих виборів літературних героїв-старшокласників.
4. Механізми психологічного захисту в поведінці літературних героїв.
5. Формування читацької компетентності у школярів.
6. Психологічні аспекти розвитку мовлення молодших школярів (підлітків, старшокласників) на уроках філологічного циклу.
7. Роль емоцій у мовленнєвій діяльності людини.
8. Особливості мовлення учнів із різним типом функціональної асиметрії.
9. Мовленнєві здібності та їх розвиток на уроках мови та літератури.
10. Особливості розвитку мовної свідомості школяра в умовах білінгвізму.

Факультет іноземних мов

1. Розвиток слухових та мовномоторних відчуттів дітей на уроках іноземної мови.
2. Індивідуальні особливості слухача та їх урахування під час навчання іноземної мови.

3. Рациональні прийоми запам'ятовування на уроках іноземної мови.
4. Тривожність та її прояви у молодших школярів під час вивчення іноземної мови.
5. Розвиток мнемічних здібностей школярів на уроках іноземної мови.
6. Вплив інтерференції на процес володіння іноземною мовою.
7. Психологічні особливості сприйняття та розуміння іншомовного висловлювання (тексту) школярами.
8. Розвиток комунікативної мотивації дітей на уроках іноземної мови.
9. Психокорекційний потенціал природних комунікативних ситуацій на уроках іноземної мови.
10. Психологічні механізми формування внутрішнього мовлення на уроках іноземної мови.

Історико-юридичний факультет

1. Правова компетентність підлітків як умова попередження їх девіантної поведінки.
2. Психологічні аспекти правового навчання та виховання школярів.
3. Особливості мисленнєвої діяльності учнів на уроках історії.
4. Історична свідомість та умови її формування в навчально-виховному процесі.
5. Роль механічного та смислового запам'ятовування на уроках історії.
6. Формування переконань як основи світоглядної позиції старшокласника (на матеріалі уроків історії).
7. Психологічний аналіз особистості історичного діяча.
8. Мотивація політичної активності старшокласників та студентів.
9. Морально-правові уявлення в українській ментальності.
10. Соціальне уявлення як інструмент колективної пам'яті (на прикладі спогадів про значущі події минулого).

Природничо-географічний факультет

1. Психологічні аспекти екологічного виховання школярів.
2. Психолого-педагогічні умови розвитку ціннісного ставлення підлітків до здоров'я.
3. Біологічні, психологічні та соціальні детермінанти становлення гендерної ідентичності.
4. Образ тіла у структурі "Я-концепції" підлітків та старшокласників.

5. Генетичні аспекти темпераменту.
6. Мозок людини і психічні процеси в онтогенезі.
7. Довкілля та своєрідність почуттів та емоцій.
8. Психологічні особливості буденних географічних уявлень школярів.
9. Розвиток хімічних здібностей школярів у навчально-виховному процесі.
10. Роль експерименту в розвитку інтересу учнів до дисциплін природничого циклу.

Фізико-математичний факультет

1. Індивідуально-психологічні властивості мислення у структурі математичних здібностей.
2. Наочно-образне мислення як умова успішного розв'язання задач геометричного змісту.
3. Вплив настанови на спосіб розв'язання математичної задачі.
4. Аналітичність мислення та його значення у засвоєнні точних наук.
5. Гендерні відмінності в структурі математичних здібностей.
6. Методологічні та теоретичні проблеми математичної психології.
7. Психологічні причини виникнення інтернет-залежності у користувачів.
8. Комп'ютерна тривожність та шляхи її подолання у школярів.
9. Економічна ідентичність особистості: психологічні детермінанти формування.
10. Психологічний аналіз ставлення школярів та студентів до грошей.

ОСНОВНА ЛІТЕРАТУРА

1. Анастаси А. Психологическое тестирование : в 2 т. / А. Анастаси. — М., 1992.
2. Бурлачук Л. Ф. Введение в проективную психологию / Л. Ф. Бурлачук. — К. : Ника-Центр, 1997. — 128 с.
3. Бурлачук Л. Ф. Психодиагностика личности / Л. Ф. Бурлачук. — К. : Здоровье, 1989. — 166 с.
4. Бурлачук Л. Ф. Психодиагностика / Л. Ф. Бурлачук. — СПб. : Питер, 2003. — 352 с.
5. Гильбух Ю. З. Психодиагностика в школе / Ю. З. Гильбух. — М. : Знание, 1982. — Серия "Педагогика и психология". — № 4.
6. Дилео Д. Детский рисунок: диагностика и интерпретация / Д. Дилео. — М. : Апрель Пресс, Эксмо, 2002. — 272 с.
7. Дружинин В. Н. Экспериментальная психология : [учебное пособие] / В. Н. Дружинин. — М. : ИНФРА-М, 1997. — 256 с.
8. Ермолаев О. Ю. Математическая статистика для психологов / О. Ю. Ермолаев. — М. : МПСИ : Флинта, 2003. — 336 с.
9. Кемпбел Д. Модели экспериментов в социальной психологии и прикладных исследованиях / Д. Кемпбел. — СПб. : Социально-психологический центр, 1996. — 392 с.
10. Коломієць В. О. Як виконувати курсову роботу / В. О. Коломієць. — К. : Вища школа, 2003. — 69 с.
11. Корнилова Т. В. Экспериментальная психология: Теория и методы / Т. В. Корнилова. — М. : Аспект Пресс, 2003. — 381 с.
12. Кошова І. В. Методичні рекомендації до написання курсових робіт з психології (для студентів спеціальності "практична психологія") / І. В. Кошова, І. М. Наказна, О. Д. Кресан. — Ніжин, 2004.
13. Максименко С. Д. Психологія в соціальній та педагогічній практиці: методології, методи, програми, процедури / С. Д. Максименко. — К. : Наукова думка, 1998. — 226 с.
14. Методы исследования в психологии: квазиэксперимент : [учебное пособие для вузов]. — М. : Издательская группа "ФОРУМ" — "ИНФРА-М", 1998. — 296 с.
15. Миллер С. Психология развития: методы исследования / С. Миллер. — СПб. : Питер, 2002. — 464 с.
16. Музика О. Л. Дипломні та курсові роботи з психології: методичні рекомендації / О. Л. Музика, С. О. Савицька. — Київ ; Житомир, 1999. — 47 с.
17. Орлов А. Б. Основные исследовательские методы возрастной и педагогической психологии / А. Б. Орлов // Вопросы психологии. — 1981. — № 1. — С. 147—155.
18. Романова Е. С. Графические методы в практической психологии / Е. С. Романова. — СПб. : Речь, 2002. — 416 с.
19. Сидоренко Е. Методы математической обработки в психологии / Е. Сидоренко. — СПб. : ООО "Речь", 2002. — 350 с.
20. Словарь-справочник по психологической диагностике / Л. Ф. Бурлачук, С. М. Морозов. — К. : Наукова думка, 1989. — 200 с.

ЗБІРНИКИ МЕТОДИК ТА ПРАКТИКУМИ

1. Альманах психологических тестов. — М. : КСП, 1996. — 400 с.
2. Бойправ М. Д. Індивідуально-психологічні властивості особистості : [психологічний практикум] / М. Д. Бойправ, О. П. Щотка, В. П. Пісоцький. — Ніжин : Видавництво НДПУ імені М. Гоголя, 2004. — 121 с.
3. Венгер А. Л. Психологические рисуночные тесты. Иллюстрированное руководство / А. Л. Венгер. — М. : ВЛАДОС-ПРЕСС, 2003. — 160 с.
4. Венгер А. Л. Психологическое обследование младших школьников / А. Л. Венгер. — М. : ВЛАДОС-ПРЕС, 2003. — 160 с.
5. Глуханюк Н. С. Практикум по психодиагностике / Н. С. Глуханюк. — Москва ; Воронеж : НПО "МОДЕК", 2003. — 192 с.
6. Горбатов Д. С. Практикум по психологическому исследованию / Д. С. Горбатов. — Издательский Дом "Бахрах-М", 2000. — 248 с.
7. Детская практическая психология / [под ред. Т. Д. Марцинковской]. — М. : Гардарики, 2004. — 254 с.
8. Немов Р. С. Психология : [учеб. для студ.] : в 3 кн. : Кн. 3: Экспериментальная педагогическая психология и психодиагностика. — М. : Просвещение : ВЛАДОС, 1995. — 512 с.
9. Никандров В. В. Метод тестирования в психологии / В. В. Никандров. — СПб. : Речь, 2003. — 39 с.
10. Польская О. Я. Психологический практикум в школе / О. Я. Польская. — М. : Просвещение, 1984. — С. 9—22.
11. Практикум по возрастной и педагогической психологии / [под ред. А. И. Щербакова]. — М., 1987.
12. Практикум з вікової та педагогічної психології / [за ред. М. Д. Бойправ]. — Ніжин, 1999. — 122 с.
13. Практикум по общей психологии / [под ред. А. И. Щербакова]. — М. : Просвещение, 1990. — 228 с.
14. Практикум по общей, экспериментальной и прикладной психологии. — СПб. ; Минск : Питер, 2003. — 560 с.
15. Практическая психодиагностика: Методики и тесты / [сост. Д. Я. Райгородский]. — Самара : Изд. Дом "БАХРАХ-М", 2003. — 672 с.
16. Практическая психология образования / [под ред. И. В. Дубровиной]. — М. : ТЦ "Сфера", 2000. — 528 с.
17. Психологическая диагностика: проблемы и исследования / [под ред. К. М. Гуревича]. — М., 1981.
18. Регуш Л. А. Практикум по наблюдению и наблюдательности / Л. А. Регуш. — СПб. : Минск : Питер, 2001. — 176 с.
19. Рогов Е. И. Настольная книга практического психолога в образовании : [учебное пособие] / Е. И. Рогов. — М. : ВЛАДОС, 1995. — 529 с.

20. Фридман Л. М. Изучение личности учащегося и ученических коллективов / Л. М. Фридман, Т. А. Пушкина, И. Я. Каплунович. — М., 1988.
21. Щотка О. П. Методи вікової та педагогічної психології : [психологічний практикум]. — Ніжин : Видавництво НДУ ім. М. Гоголя, 2005. — 151 с.
22. Щотка О. П. Психологія дорослої людини : [психологічний практикум] / О. П. Щотка. — Ніжин : Видавництво НДПУ ім. М. Гоголя, 2004. — 113 с.
23. Щотка О. П. Психологія підлітка : [психологічний практикум] / О. П. Щотка. — Ніжин : Видавництво НДПУ ім. М. Гоголя, 2004. — 248 с.
24. Экпериментальная психология : [практикум] / Т. Г. Богданова, Ю. Б. Гипенрейтер, Е. Л. Григоренко. — М. : Аспект-Пресс, 2002. — 383 с.
25. Энциклопедия психологических тестов / [сост. С. А. Касьянов]. — М. : ЭКСМО, 2002. — 496 с.
26. Ярослав Н. С. Пізнавальна діяльність особистості : [навчально-методичний посібник] / Н. С. Ярослав, В. С. Король. — Ніжин : Видавництво НДУ ім. Миколи Гоголя, 2005. — 117 с.
27. Ярослав Н. С. Психологія ранньої юності : [практикум] / Н. С. Ярослав. — Ніжин : Видавництво НДПУ ім. Миколи Гоголя, 2004. — 40 с.
28. Ярослав Н. С. Психологія учбової діяльності : [практикум] / Н. С. Ярослав. — Ніжин : Видавництво НДПУ ім. Миколи Гоголя, 2004. — 33 с.

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А

ЕТИЧНІ СТАНДАРТИ ПСИХОЛОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ДІТЕЙ (Товариство досліджень у галузі дитячого розвитку, 1990) Доповідь комітету з етичної поведінки при дослідженні у галузі дитячого розвитку*

Принцип 1. Не завдати шкоди досліджуваному

Дослідник повинен утримуватися від будь-яких дій, які можуть зашкодити дитині фізично або психологічно. Дослідник зобов'язаний завжди, коли це можливо, використовувати найменш стресогенні процедури. У деяких випадках психологічну шкоду визначити важко: проте, обов'язком дослідника залишається виявлення негативних наслідків, створення умов для пом'якшення або повного їх зняття. Якщо у дослідника є сумніви щодо можливості негативно впливу дослідницьких процедур, необхідно звернутися за консультацією до інших фахівців. Якщо завдання шкоди є неминучим, дослідник повинен знайти інші способи отримання інформації, що його цікавить або відмовитися від дослідження. Але трапляються ситуації, коли дитина піддається стресогенним процедурам у силу необхідності, в діагностичних або терапевтичних цілях. У таких випадках потрібна зважена оцінка Інституційної спостережницької ради.

Принцип 2. Поінформована згода

До отримання згоди чи дозволу дитини на участь у дослідженні необхідно поінформувати її про всі особливості дослідження, які можуть вплинути на її рішення про участь, а також відповісти на всі питання дитини у доступній для неї формі. Дослідник повинен поважати право дитини вибирати, приймати їй участь у дослідженні або ін., надаючи можливість на згоду або відмови від участі, а також у будь-який момент вийти із дослідження. Під дозволом розуміється та чи інша форма позитивної оцінки дитиною перспективи своєї участі у дослідженні, не обов'язково при повному розумінні сенсу дослідження, необхідному для того, щоб дати поінформовану згоду. Дослідники, що працюють із немовлятами, повинні особливо детально обговорити з батьками сутність дослідження та особливо уважно поставитися до будь-яких виявів дискомфорту у немовлят.

* Джерело: Миллер С. *Психология развития: методы исследования.* — СПб. : Питер, 2002. — С. 192—193.

Незважаючи на надвисоку значущість отримання поінформованої згоди, іноді згода досліджуваного або будь-яка форма контакту з ним робить проведення дослідження неможливим. Характерний приклад – польові дослідження методом невтручання. Такі дослідження можна вважати етичними, якщо вони проводяться у громадських місцях, з повним захистом анонімності та відсутністю будь-яких відомих негативних наслідків для досліджуваних. Однак рішення про те, чи є етичним проведення такого дослідження у конкретних обставинах, повинне виноситися з урахуванням думки Інституційної наглядової ради.

Принцип 3. Згода батьків

Дослідник повинен отримати поінформовану згоду батьків дитини, законних опікунів або тих, хто виконує функції (наприклад, учителі, директор школи та ін.), бажано у письмовій формі. Поінформована згода передбачає, що батьки або інші відповідальні особи інформуються про всі особливості дослідження, які можуть вплинути на рішення дозволити або не дозволити брати участь у дослідженні. Дослідник також повинен надати інформацію про свою спеціальність та місце роботи. Необхідно не тільки поважати право відповідальних за дитину осіб відмовити, але й поінформувати їх про те, що їх відмова не матиме ніяких неприємних наслідків ані для дитини, ані для них.

Принцип 4. Додаткової згоди

Дослідник повинен отримати поінформовану згоду будь-яких осіб, наприклад, шкільних учителів, взаємодія яких з дитиною є предметом їх дослідження. Як і у випадку з дитиною, з батьками та опікунами, поінформована згода передбачає, що особи, які взаємодіють із дитиною у ході дослідження, інформуються про всі особливості дослідження, які можуть вплинути на їх рішення приймати у ньому участь або ні. Слід відповісти на всі питання цих осіб та поважати їх право у будь-який момент відмовитися від участі у дослідженні.

Принцип 5. Заохочення

Заохочення за участь у дослідженні повинне бути розумним і не перевищувати за своєю значущістю тих заохочень, які дитина отримує у буденному житті. Якого б виду заохочення не пропонувалося, необхідно завжди пам'ятати про те, що чим сильніше дослідження може відобразитися на дитині, тим більшу відповідальність за благополуччя та вільне волевиявлення дитини несе дослідник.

Принцип 6. Обман

Попри те, що повне розкриття інформації при отриманні згоди є етичним ідеалом, для проведення дослідження може бути необхідним приховування частини інформації або обман. Уважаючи необхідним приховування інформації або обман, дослідник повинен переконати своїх колег у правомірності своїх

рішень. При використанні приховування інформації або обману в ситуаціях, коли є підозра, що це негативно відобразиться на досліджуваних, після проведення дослідження необхідно прийняти відповідні заходи щодо інформування досліджуваних про мотиви обману. Якщо дослідження побудоване на приховуванні інформації, необхідно використовувати такі обманні прийоми, які не мають відомих негативних наслідків для дитини та її сім'ї.

Принцип 7. Анонімність

Для отримання доступу до документації, дослідник повинен звернутися за дозволом до особи, що відповідальна за документи. Необхідно зберегти анонімність цієї інформації та використати лише ту частину інформації, на використання якої отримано дозвіл. Дослідник зобов'язаний переконатися, що вказана вище відповідальна особа дійсно користується довірою досліджуваного і, даючи дозвіл на використання інформації, бере на себе певну відповідальність.

Принцип 8. Взаємні зобов'язання

З самого початку дослідження між дослідником та батьками, опікунами або тими, хто впливає на їх функції, а також дитиною повинна існувати ясна угода, що визначає обов'язки кожної із сторін. Дослідник повинен виконати всі дані обіцянки та зобов'язання, що передбачені даною угодою.

Принцип 9. Небезпека

Якщо у ході дослідження дослідник дізнається про щось, що загрожує благополуччю дитини, він повинен обговорити це питання з батьками або опікунами та спеціалістами у даній сфері з тим, щоб надати дитині необхідну допомогу.

Принцип 10. Непередбачувані наслідки

Якщо дослідницькі процедури неочікувано призвели до небажаних для досліджуваного наслідків, дослідник повинен терміново вжити заходів з корекції цих наслідків та переглянути порядок цих процедур у тому випадку. Якщо передбачається їх застосування у подальшому.

Принцип 11. Конфіденційність

Дослідник повинен зберігати у таємниці інформацію, що отримана про досліджуваного. У письмових та усних звітах про дослідження, а також неформальних бесідах зі студентами та колегами повинні приховуватися будь-які відомості, що дозволяються встановити особистість досліджуваного. Якщо існує ймовірність того, до подібного роду відомостей отримає доступ стороння особа, така ймовірність повинна бути пояснена досліджуваним у процесі отримання поінформованої згоди.

Принцип 12. Інформування досліджуваних

Відразу після збору даних дослідник повинен прояснити для досліджуваного всі питання, які могли у них виникнути під час дослідження. Дослідник також повинен у доступній для досліджуваних формі викласти висновки із дослідження. Там, де наукові або загальнолюдські принципи виправдовують приховування частини інформації, необхідно вжити заходів, щоб це не мало для досліджуваних ніяких негативних наслідків.

Принцип 13. Повідомлення результатів

Оскільки слова дослідника можуть мати для батьків дітей наслідки, про які дослідник не має точного уявлення, повідомляючи результати, приводячи оцінки і даючи рекомендації, необхідно зберігати певну обережність.

Принцип 14. Відповідальність ученого за наслідки наукових відкриттів

Дослідник повинен завжди пам'ятати про соціальне, політичне, загальнолюдське значення свого дослідження та з особливою передосторогою представляти результати своєї роботи. Однак цей принцип не позбавляє дослідника права працювати у будь-якій науковій галузі або дотримуватися правила представлення наукового звіту.

ДОДАТОК Б

ПРИКЛАДИ ОБРАХУНКУ КОРЕЛЯЦІЇ МІЖ ДВОМА РЯДАМИ ЗМІННИХ

Приклад 1

Провівши дослідження у 5-му класі однієї із шкіл, ви отримали показники швидкості читання кожного учня. Вас цікавить, чи існує зв'язок між швидкістю читання і успішністю учнів. На око цього зв'язку не видно. Для того, щоб встановити, чи він існує, слід обчислити коефіцієнт кореляції. У даному випадку доцільніше використати коефіцієнт рангової кореляції Спірмена. Його рекомендують застосовувати у випадках, коли вибірка невелика.

Процедура обчислення:

- Дані групуються в таблиці, яку в курсовій роботі слід приводити у додатках.
- Знаходиться рангове місце кожного показника ряду x (R_x) і ряду y (R_y).
- Знаходиться різниця рангів d .
- Різниця рангів d підноситься до квадрату (d^2).
- Знаходиться $\sum d^2$. У даному випадку $\sum d^2 = 54$.
- Обчислюється коефіцієнт рангової кореляції за формулою Спірмена:

$$\rho = 1 - \frac{6 \sum d^2}{n(n^2 - 1)}.$$

У даному випадку $\rho = 0,75$. Це означає, що існує тісний зв'язок між швидкістю читання і успішністю, що дає нам підстави для висновку, що, можливо, коли ми підвищимо швидкість читання за допомогою спеціально розроблених вправ, то це буде сприяти підвищенню успішності в цілому. Як для навчальної роботи, якою є курсова робота, такий висновок годиться, але для справжньої наукової роботи цей висновок – лише проміжне положення, яке потребує доведення, наприклад, за допомогою формуючого експерименту.

Таблиця 1

№	Учні	Показники у швидкості читання	Показники успішності	Ранг x	Ранг y	Різниця рангів d	d^2
		X	Y	R _x	R _y	d = R _x -R _y	
1.	Андрій Б.	90	3,5	4	7,5	-3,5	12,25
2.	Борис В.	70	3,8	8	6	2	4
3.	Ганна Г.	50	3,5	11	7,5	3,5	12,25
4.	Діана Д.	85	4,0	5	4	1	1
5.	Свген Е.	80	4,5	6	2,5	3,5	12,25
6.	Жанна Є.	75	3,3	7	9	-2	4
7.	Іван З.	60	3,2	10	10	0	0
8.	Олена К.	62	3,0	0	11	-2	4
9.	Тарас Л.	100	4,5	2	2,5	-0,5	0,25
10.	Ольга М.	98	3,9	3	5	-2	4
11.	Ірина С.	110	5,0	1	1	0	0

Коефіцієнт кореляції знаходиться в межах від -1 до +1. Чим більше коефіцієнт кореляції наближається до +1 чи -1, тим істотніший зв'язок. І навпаки, чим більше значення коефіцієнта кореляції наближається до 0, тим слабший зв'язок, або його взагалі не існує. Слід також пам'ятати, що коли коефіцієнт кореляції має додатне значення, то зв'язок прямий. Наприклад, чим вища швидкість читання, тим краща успішність. Якщо коефіцієнт кореляції має від'ємний знак, то зв'язок обернений. Наприклад, чим більший вік людини, тим менший обсяг механічної пам'яті.

Але це ще не все. У курсовій роботі необхідно показати статистичну достовірність виявленого вами зв'язку, адже він може бути і випадковим. Для цього користуються спеціальними таблицями. Приведемо одну з них у скороченому вигляді. Вона дає підтвердження достовірності отриманих даних із ймовірністю похибки 5% і 1%, що цілком достатньо для психологічних досліджень.

Таблиця 2

Критичні значення r (для рівнів значущості 0,05 та 0,01)

№	0,05	0,01	N	0,05	0,01
5	0,900	1,000	16	0,425	0,601
6	0,829	0,943	18	0,399	0,564
7	0,714	0,893	20	0,377	0,534
8	0,643	0,833	22	0,359	0,508
9	0,600	0,783	24	0,343	0,485
10	0,564	0,746	26	0,329	0,465
12	0,506	0,712	28	0,317	0,448
14	0,456	0,645	30	0,306	0,432

Приклад 2

Нехай вам потрібно визначити, чи існує зв'язок між швидкістю читання та кількістю помилок, яку допускають учні в процесі читання. Після проведення дослідження ви отримуєте два ряди даних. Обчислимо коефіцієнт лінійної кореляції Пірсона для того, щоб встановити характер зв'язку між ними.

Процедура обчислення:

- Дані групуються у таблиці (див. таблицю 3).
- Знаходиться сума показників першого ряду ($\sum x$) і другого ряду ($\sum y$).
- Знаходиться добуток показників першого і другого ряду для кожного учня (xy) та сума добутоків ($\sum xy$).
- Підноситься до квадрату кожен показник першого (x^2) та другого ряду (y^2). Знаходиться сума квадратів показників першого ($\sum x^2$) та другого ряду ($\sum y^2$).
- Обчислюється коефіцієнт лінійної кореляції Пірсона за формулою:

$$r = \frac{n \cdot \sum x_i \cdot y_i - (\sum x_i) \cdot (\sum y_i)}{\sqrt{[n \cdot \sum x_i^2 - (\sum x_i)^2] \cdot [n \cdot \sum y_i^2 - (\sum y_i)^2]}}$$

Таблиця 3

№	Учні	Показники швидкості	Кількість помилок	Ху	x ²	y ²
		Х	У			
1.	Андрій	90	1	90	8100	1
2.	Борис В.	70	9	630	4900	81
3.	Ганна Г.	50	10	500	2500	100
4.	Діана Д.	85	4	340	7225	16
5.	Євген Е.	80	3	240	6400	9
6.	Жанна	75	4	300	5625	16
7.	Іван З.	60	8	480	3600	64
8.	Олена К.	62	9	558	3844	81
9.	Тарас Л.	100	1	100	10000	1
10	Ольга М.	98	2	196	9604	4
11	Ірина С.	110	4	440	12100	16
		$\sum x = 880$	$\sum y = 55$	$\sum xy = 3874$	$\sum x^2 = 73898$	$\sum y^2 = 389$

Для оцінки значущості r_{xy} користуються таблицею критичних значень r_{xy} . Якщо отриманий показник $r_{xy} > r_{табл}$ на одному з рівнів значущості, то він є статистично достовірним. У нашому випадку $r_{xy} = -0,83$, що більше (за модулем) за табличний показник $-r_{табл0,01} = 0,74$. Отже, зв'язок між показниками є значущим при ($p < 0,01$). Зверніть увагу, що коефіцієнт є від'ємним, що дає підстави для такого висновку: існує тісний обернений зв'язок між швидкістю читання та кількістю помилок, які при цьому допускаються учнями – учні, що читають швидше, допускають менше помилок, і навпаки, учні, які читають повільно, допускають більше помилок.

Таблиця 4

Критичні значення r_{xy} (для рівнів значущості 0,05 та 0,01)

№	0,05	0,01	№	0,05	0,01	№	0,05	0,01
10	0,63	0,77	21	0,43	0,55	32	0,35	0,45
11	0,60	0,74	22	0,42	0,54	33	0,34	0,44
12	0,5в	0,71	23	0,41	0,53	34	0,34	0,44
13	0,55	0,68	24	0,40	0,52	35	0,33	0,43
14	0,53	0,66	25	0,40	0,51	36	0,33	0,42
15	0,51	0,64	26	0,39	0,50	37	0,32	0,42
16	0,50	0,62	27	0,38	0,49	38	0,32	0,41
17	0,48	0,61	28	0,37	0,48	39	0,31	0,41
18	0,47	0,59	29	0,37	0,47	40	0,31	0,40
19	0,46	0,58	30	0,36	0,46	41	0,31	0,40
20	0,44	0,56	31	0,36	0,46	42	0,30	0,39

ДОДАТОК В

Приклади визначення статистичної достовірності відмінностей між двома однорідними показниками (для формуючого дослідження)

Застосування статистичних критеріїв дозволяє перевірити безсумнівні, на перший погляд, гіпотези. Вони так і називаються – методи перевірки гіпотез. Розглянемо три з них: критерій знаків; U-критерій Манна-Уїтні; t-критерій Стьюдента.

У формуючому експерименті критерій знаків застосовується для обґрунтування статистичної достовірності зроблених висновків. Але слід пам'ятати, що цей критерій застосовується лише для *залежних вибірок*, коли результати кількох вимірювань пов'язані, залежать одне від одного.

Класичним випадком залежної вибірки є ваш формуючий експеримент, адже його показники (швидкість читання) двічі вимірюються в одних і тих же учнів, і показники, які ми отримуємо після формуючого експерименту залежать від того, як кожен із цих учнів читав до експерименту.

Проаналізуємо наші приклади з використанням критерію знаків і покажемо, що простого порівняння середніх арифметичних ще не досить для обґрунтування висновків.

Приклад. До експерименту середня швидкість читання учнів становила 80 слів за хвилину ($X = 80$), а після експерименту – 100 ($X = 100$). Ми застосуємо критерій знаків, де враховуються показники кожного учня.

Якщо до і після експерименту показники залишилися однаковими, то у графі "Знак зміни результату" ставиться знак =. Якщо швидкість читання після формуючого експерименту зросла, то ставиться знак +, якщо зменшилася – знак -.

Тепер висновок про те, що наш експеримент вдалий не виглядає таким однозначним. Справді, коли подивитися на таблицю, то видно, що швидкість читання зросла лише в чотирьох учнів, у п'яти – знизилася, а в двох – залишилася на тому ж рівні.

Таблиця 5

Учні	Андрій Б.	Борис В.	Ганна Г.	Діана Д.	Євген С.	Жанна Є.	Іван З.	Олена К.	Тарас Л.	Ольга М.	Ірина С.	X
Швидкість читання до формуючого експерименту	90	70	50	85	80	75	60	62	100	98	110	880
Швидкість читання до формуючого експерименту	90	160	95	80	75	70	125	110	95	90	110	110
Знак зміни результату	=	+	+	-	-	-	+	+	-	-	=	

Отже, виходячи із отриманих даних, можна сформулювати дві гіпотези:

1. H_0 – відмінності між результатами до і після експерименту є випадковими, а розроблену методику не можна вважати ефективною.
2. H_1 – відмінності між результатами до і після експерименту не є випадковими і свідчать про ефективність розробленої методики.

Для перевірки висунутих гіпотез звернемося до даних таблиці.

- Знайдемо обсяг нової вибірки, яку складатимуть лише учні, в котрих відбулися зміни у швидкості читання: $n = 11 - 2 = 9$.
- Тепер знаходимо суму тих знаків, які частіше зустрічаються. Позначимо її як K_{max} . У нашому випадку знак (+) зустрічається чотири рази, знак (-) – п'ять разів. Отже, $K_{max} = 5$.
- За таблицею 5 знаходимо граничне значення критерію знаків для вибірки $n = 9$ при $K_{max} = 5$.
- Якщо $K_{max} > K_{табл}$, то гіпотеза H_0 невірна і приймається гіпотеза H_1 ; якщо $K_{max} < K_{табл}$, то гіпотеза H_0 вірна, а H_1 невірна.

У нашому випадку $K_{табл} = 8$, а отже, $K_{max} < K_{табл}$ ($5 < 8$), тому приймається гіпотеза H_0 – відмінності між результатами до і після експерименту є випадковими, а розроблену методику не можна вважати ефективною.

Таблиця 6

Граничні значення критерію знаків (95% рівень достовірності)

$p = 0,05$

N	K	N	K	n	K
6	6	16	13	26	19
7	7	17	13	27	20
8	8	18	14	28	20
9	8	19	15	29	21
10	9	20	15	30	21
11	10	21	16	31	22
12	10	22	17	32	23
13	11	23	17	33	23
14	12	24	18	34	24
15	12	25	18	35	24

Цей приклад показує, як можна невдалий експеримент помилково прийняти за вдалий. Але будемо сподіватися, що ваші формуючі експерименти будуть здебільшого вдалим і вам вдасться довести це за допомогою критерію знаків.

Цим можна було б і обмежитися, але, можливо, швидкість читання зростає не завдяки вашим зусиллям, а в силу інших причин. Наприклад, ви вимірювали швидкість читання відразу ж після літніх канікул і вона, природно, була дещо нижчою, ніж звичайно. А через тиждень-два діти повністю включилися в

навчання і швидкість читання зросла не лише в класі, який ви досліджували, а й в інших класах. Для того, щоб виключити вплив подібних випадковостей на чистоту формуючого експерименту, бажано мати *контрольну групу*. У цьому випадку і констатуючий, і контрольний зрізи проводяться одночасно в експериментальній і контрольній групах.

Наприклад, констатуючий експеримент показав, що в експериментальній і контрольній групах середня швидкість читання приблизно однакова: $x = 80$, $x = 82$. А після формуючого експерименту виявилось, що швидкість читання в експериментальній групі значно зросла ($X = 100$), а в контрольній групі залишилася приблизно на тому ж рівні ($x = 85$). Але ми вже переконалися, що на основі простого порівняння середніх величин робити висновки – це досить легковажне заняття. Необхідно перевірити їх статистичну достовірність. У даному випадку ви не можете використати критерій знаків, оскільки порівнюються *незалежні вибірки*, коли результати однієї ніяк не впливають і не пов'язані з результатами, які отримуємо на іншій вибірці. Крім того, ці вибірки можуть відрізнятись і за обсягом (наприклад, в експериментальній групі 11 учнів, а в контрольній – 15).

У такому випадку використовують U-критерій Манна-Уїтні або t-критерій Стьюдента. У статистиці є досить строгі обґрунтування того, де слід використовувати U-критерій, а де t-критерій. Але в даній брошурі вони не можуть бути повністю розкритими. Вам слід знати насамперед таке:

U-критерій Манна-Уїтні доцільно застосовувати, коли статистичний розподіл даних не відповідає критерію нормального розподілу, а це досить часто буває при дослідженнях, коли вибірка нечисленна – 5–20 осіб. Тоді й слід користуватися непараметричною статистикою, до якої й відноситься U-критерій Манна-Уїтні. t-критерій Стьюдента більш точний, коли ви маєте нормальний розподіл, однією з умов якого є більша чисельність вибірки, наприклад, $n > 20$.

Приклад. *Продемонструємо як за допомогою U-критерію Манна-Уїтні можна обґрунтувати вибір контрольної групи для формуючого експерименту.* Нехай середнє арифметичне показників швидкості читання у групі, яку ми обрали для експерименту, дорівнює 80 слів за хвилину ($X_{експ} = 80$). А у групі, яку ми хочемо обрати як контрольну, – 82 ($X_{контр} = 82$). При цьому кількість дітей в експериментальній групі – 11 ($n_{експ} = 11$), а в контрольній – 15 ($n_{контр} = 15$).

Якщо виходити з середніх показників, то можна припустити, що в обох групах швидкість читання приблизно однакова. Для того, щоб перевірити це припущення, висунемо дві гіпотези:

1. H_0 – відмінності між $X_{експ}$ та $X_{контр}$ випадкові (або їх взагалі не існує). Отже, наші групи подібні і ми можемо взяти вибрану групу як контрольну.

2. H_1 – відмінності між $X_{експ}$ та $X_{контр}$ достовірні, значущі. Вони можуть бути викликані великим розмахом значень індивідуальних показників.

Процедура перевірки висунутих гіпотез така:

- Дані обох груп слід об'єднати в таблиці, розташувавши їх у порядку зменшення показників. Дані експериментальної групи позначаються літерою Е, а дані контрольної групи – К.

- Кожному значенню отриманого ряду присвоюємо ранг (порядковий номер). Якщо в ряду є декілька однакових числових значень, то їм присвоюється середнє значення тих рангів, які б були присвоєні кожному з них у тому випадку, коли б значення відрізнялися.

- Знаходимо суму рангів (К) окремо для експериментальної і контрольної груп.

Таблиця 7

№	Група	Швидкість читання	Ранг	№	Група	Швидкість читання	Ранг
1.	Е	50	1	14.	К	83	14
2.	К	53	2	15.	К	83	14
3.	Е	60	3	16.	Е	85	16
4.	Е	62	4	17.	К	86	17
5.	К	65	5	18.	К	90	18,5
6	К	68	6	19	Е	90	18,5
7.	Е	70	7,5	20	К	92	20
8.	К	70	7,5	21	К	94	21
9.	К	75	9,5	22.	Е	96	22
10.	Е	75	9,5	23.	Е	100	23
11.	К	78	11	24.	К	104	24
12.	Е	80	12	25.	К	106	25
13.	К	83	14	26.	Е	110	26

$$R_{\text{експ}} = 1+3+4+7,5+9,5+12+16+18,5+22+23+26 = 142,5.$$

$R_{\text{контр}} = 2+5+6+7,5+9,5+11+14+14+14+17+18,5+20+21+24+25 = 208,5$. Обчислюємо значення U-критерію за формулою:

$$U = n_{\text{експ}} \cdot n_{\text{конт}} + \frac{n_{\text{експ}} \cdot (n_{\text{експ}} + 1)}{2} - R_{\text{експ}}$$

$$U = 11 \times 15 + [(11 \times (11+1)) : 2] - 142,5 = 88,5.$$

- За таблицею 8 знайдемо граничні значення U-критерію для $n_{\text{експ}} = 11$ і $n_{\text{контр.}} = 15$. Їх два: $U_{\text{мін}} = 44$ і $U_{\text{макс}} = 121$. Якщо $U > U_{\text{мін}}$ або $U < U_{\text{макс}}$, то приймається гіпотеза H_0 . Якщо $U < U_{\text{мін}}$ або $U > U_{\text{макс}}$, то приймається гіпотеза H_1 . У нашому випадку $44 < 88,5 < 121$, тому приймається гіпотеза H_0 . Отже, відмінності між нашими групами незначні, тому вибрану групу можна взяти як контрольну.

Таблиця 8

Граничні значення U-критерію (95% рівень значущості)

№	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
10	23 77	26 84	29 91	33 97	36 104	39 111	42 118	45 125	48 132	52 138	55 145
11	26 84	30 91	33 99	37 106	40 114	44 121	47 129	51 134	55 143	58 151	62 158
12	29 91	33 99	37 107	41 115	45 123	49 131	53 139	57 147	61 155	65 163	69 171
13	33 97	37 106	41 115	45 124	50 132	54 141	59 149	63 158	67 167	72 175	76 184
14	36 104	40 114	45 123	50 132	55 141	59 151	64 160	67 171	74 178	78 188	83 197
15	39 111	44 121	49 131	54 141	59 151	64 161	70 170	75 180	80 190	85 200	90 210
16	42 118	47 129	53 139	59 149	64 160	70 170	75 181	81 191	86 202	92 212	98 222
17	45 125	51 136	57 147	63 158	67 171	75 180	81 191	87 202	93 213	99 224	105 235
18	48 132	55 143	61 155	67 167	74 178	80 190	86 202	93 213	99 225	106 236	112 248
19	52 138	58 151	65 163	72 175	78 188	85 200	92 212	99 224	106 236	113 248	119 261
20	55 145	62 158	69 171	76 184	83 197	90 210	98 222	105 235	112 248	119 261	127 273

Після проведення формуючого експерименту також виникає потреба порівняти середні показники швидкості читання в експериментальній та контрольній групах. Можна знову скористатися U-критерієм Манна-Уїтні, ви вже знаєте як це робити. Але, можливо, чисельність вибірки у вас буде значно більшою. Тоді краще скористатися t-критерієм Стьюдента як для обґрунтування вибору контрольної групи, так і для перевірки відмінностей між середніми показниками після формуючого експерименту.

Приклад застосування t-критерію Стьюдента

Після формуючого експерименту швидкість читання в експериментальній групі зросла до 100 слів за хвилину ($X_{\text{експ}} = 100$), а в контрольній й до 85 ($X_{\text{контр}} = 85$).

Якщо виходити з середніх показників, то можна припустити, що швидкість читання в експериментальній групі зросла не випадково, а завдяки формуючому експерименту. Для того, щоб перевірити це припущення, висунемо дві гіпотези:

1. H_0 – відмінності між $X_{\text{експ}}$ та $X_{\text{контр}}$ випадкові. Отже, формуючий експеримент не вдався.

2. H_1 – відмінності між $X_{\text{експ}}$ та $X_{\text{контр}}$ достовірні, значущі. Отже, швидкість читання в експериментальній групі зросла завдяки формуючому експерименту.

Процедура перевірки висунутих гіпотез така:

Дані щодо швидкості читання кожного учня в експериментальній і контрольній групах заносимо в таблицю.

Таблиця 9

Експериментальна група				Контрольна група			
Учні № з/П	Швидкість читання	$(x_{\text{експ}}-x_i)$	$(x_{\text{експ}}-x_i)^2$	Учні № з/П	Швидкість читання	$(x_{\text{експ}}-x_i)$	$(x_{\text{експ}}-x_i)^2$
1.	115	-15	225	1.	58	27	729
2.	130	-30	900	2.	66	19	361
3.	95	5	25	3.	67	18	324
4.	85	15	225	4.	75	10	100
5.	80	20	400	5.	80	5	25
6.	95	5	25	6.	86	-1	1
7.	100	0	0	7.	88	-3	9
8.	105	-5	25	8.	85	0	0
9.	95	5	25	9.	84	1	1
10.	90	10	100	10.	89	-4	16
11.	110	-10	100	11.	90	-5	25
				12.	95	-10	100
				13.	98	-13	169
				14.	104	-19	361
				15.	110	-25	625
$X_{\text{експ}} = 100$		$\sum (x_{\text{експ}}-x_i)^2=2025$		$X_{\text{контр}} = 85$		$\sum (x_{\text{контр}}-x_i)^2 = 28486$	

1. Знаходимо середнє арифметичне швидкості читання для експериментальної і контрольної груп.

2. Знаходимо відхилення кожного показника від середнього арифметичного $(X - X_i)$ і квадрат відхилення $(X-X_i)^2$ для обох груп.

3. Знаходимо суму квадратів відхилень для експериментальної і контрольної груп $\sum (x - x_i)^2$.

Знаходимо дисперсію для експериментальної і контрольної груп за

$$\sigma^2 = \frac{1}{(n-1)} \sum (x - x)^2.$$

4. У нашому випадку для експериментальної групи $\sigma^2 = 205$, для контрольної – $\sigma^2 = 203,29$.

5. Знаходимо середнє квадратичне відхилення (стандартне відхилення), яке позначається літерою σ і обчислюється як корінь квадратний із дисперсії. У нашому випадку для експериментальної групи $\sigma = 1432$, для контрольної – $\sigma = 1426$.

6. Знаходимо величини середніх помилок за формулою:

$$m = \frac{\sigma}{\sqrt{n}}.$$

7. Для експериментальної групи $m = 4,31$, а для контрольної – $m = 3,68$.

8. Знаходимо значення t-критерію Стьюдента за формулою:

$$t = \frac{X_{\text{експ}} - X_{\text{контр}}}{\sqrt{m^2_{\text{експ}} + m^2_{\text{контр}}}}.$$

У нашому випадку $t = 2,65$.

Знаходимо число ступенів свободи, яке залежить від кількості досліджуваних в обох вибірках: $v = n_1 + n_2 - 2$. У нашому випадку $v = 11 + 15 - 2 = 24$

За таблицею 10 визначаємо рівень достовірності. Виходить, що порівняння середніх величин, яке ми здійснили, – коректне на рівні значущості 5% ($p < 0,05$). Отже, формуючий експеримент є вдалим.

Таблиця 10

V	Рівні значущості			V	Рівні значущості		
	0,05	0,01	0,001		0,05	0,01	0,001
1	12,71	63,60		21	2,08	2,83	3,82
2	4,30	9,93	31,60	22	2,07	2,82	3,79
3	3,18	5,84	12,94	23	2,07	2,81	3,77
4	2,78	4,60	8,61	24	2,06	2,90	3,75
5	2,57	4,03	6,86	25	2,06	2,79	3,73
6	2,45	3,71	5,96	26	2,06	2,78	3,71
7	2,37	3,50	5,41	27	2,05	2,77	3,69
8	2,31	3,36	5,04	28	2,05	2,76	3,67
9	2,26	3,25	4,78	29	2,04	2,76	3,66
10	2,23	3,17	4,59	30	2,04	2,75	3,65
11	2,20	3,11	4,44	40	2,02	2,70	3,55
12	2,18	3,06	4,32	50	2,01	2,68	3,50
13	2,16	3,01	4,22	60	2,00	2,66	3,46
14	2,15	2,98	4,14	80	1,99	2,64	3,42
15	2,13	2,95	4,07	100	1,98	2,63	3,39
16	2,12	2,92	4,02	120	1,98	2,62	3,37
17	2,11	2,90	3,97	200	1,97	2,60	3,34
18	2,10	2,88	3,92	500	1,96	2,59	3,31
19	2,09	2,86	3,88	–	1,96	2,58	3,29
20	2,09	2,85	3,85				

ДОДАТОК Д
ЗРАЗОК ОФОРМЛЕННЯ ТИТУЛЬНОЇ СТОРІНКИ

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
**Ніжинський державний університет
імені Миколи Гоголя**

кафедра психології

**ОСОБЛИВОСТІ АГРЕСИВНОЇ ВЗАЄМОДІЇ
В СИСТЕМІ "ВЧИТЕЛЬ-УЧЕНЬ"**

Курсова робота
студентки 4-го курсу
природничо-географічного факультету
спеціальності географія, біологія
Хмель Наталії Миколаївни

Науковий керівник:
кандидат психологічних наук,
доцент Щотка О.П.

Ніжин – 2010

ДОДАТОК Е
ЗРАЗОК ОФОРМЛЕННЯ ЗМІСТУ

Зміст

Вступ.....	
Розділ 1. Теоретичний аналіз проблеми агресивної взаємодії в системі "вчитель-учень".....	
1.1. Поняття агресії як форми, деструктивної взаємодії.....	
1.2. Генеза агресивної поведінки особистості.....	
1.3. Особливості агресивної взаємодії в системі "вчитель-учень"....	
Розділ 2. Методи та методики дослідження особливостей агресивної взаємодії в системі "вчитель-учень".....	
2.1. Методичні засади експериментального дослідження агресії в системі "вчитель-учень".....	
2.2. Методи, методика і процедури дослідження.....	
Розділ 3. Експериментальне дослідження особливостей агресивної взаємодії в системі "вчитель-учень".....	
3.1. Аналіз та обговорення результатів дослідження учня як ініціатора агресивної взаємодії.....	
3.2. Вчитель як ініціатор агресивної дії: результати дослідження та їх інтерпретація	
3.3. Психолого-педагогічні методи, прийоми та засоби попередження та управління агресією в навчально-виховному процесі школи.....	
Висновки.....	
Література.....	
Додатки.....	

ДОДАТОК Ж
**ЗРАЗОК ФОРМУЛЮВАННЯ ОБ'ЄКТУ, ПРЕДМЕТУ, МЕТИ,
ЗАВДАНЬ ДОСЛІДЖЕННЯ**

Об'єкт дослідження: учбово-педагогічна взаємодія.

Предмет дослідження: агресивна взаємодія в системі "вчитель-учень" та психолого-педагогічні умови її попередження й подолання.

Метою дослідження було вивчення особливостей та причин агресивності суб'єктів учбово-педагогічної взаємодії та визначення шляхів запобігання деструктивній взаємодії між суб'єктами навчально-виховного процесу.

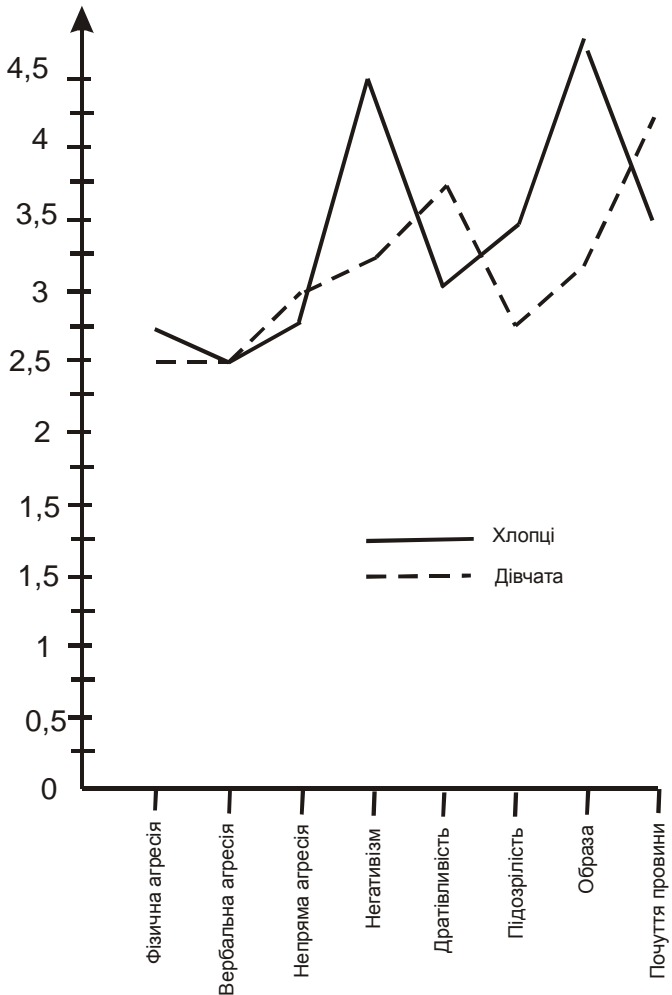
Гіпотеза дослідження полягала в припущенні про те, що в традиційній системі загальної шкільної освіти агресія є складовою учбово-педагогічної взаємодії; запобігання розвитку агресивних взаємин між учителем та учнем можливе при створенні в навчально-виховному процесі комплексу психолого-педагогічних умов.

Відповідно до мети і гіпотези поставлені такі **завдання дослідження:**

- 1) здійснити теоретичний аналіз підходів до розуміння природи агресивної поведінки та агресивної взаємодії в системі "вчитель-учень";
- 2) розробити методику дослідження та емпірично дослідити особливості агресивної поведінки підлітків та вчителів в умовах навчально-виховного процесу школи;
- 3) визначити рівень психолого-педагогічної підготовленості майбутніх учителів до управління агресією школярів;
- 4) розробити та апробувати систему психолого-педагогічних умов подолання агресивної поведінки в навчально-виховній роботі з підлітками;
- 5) визначити окремі шляхи оптимізації підготовленості вчителя з питань управління агресією школярів.

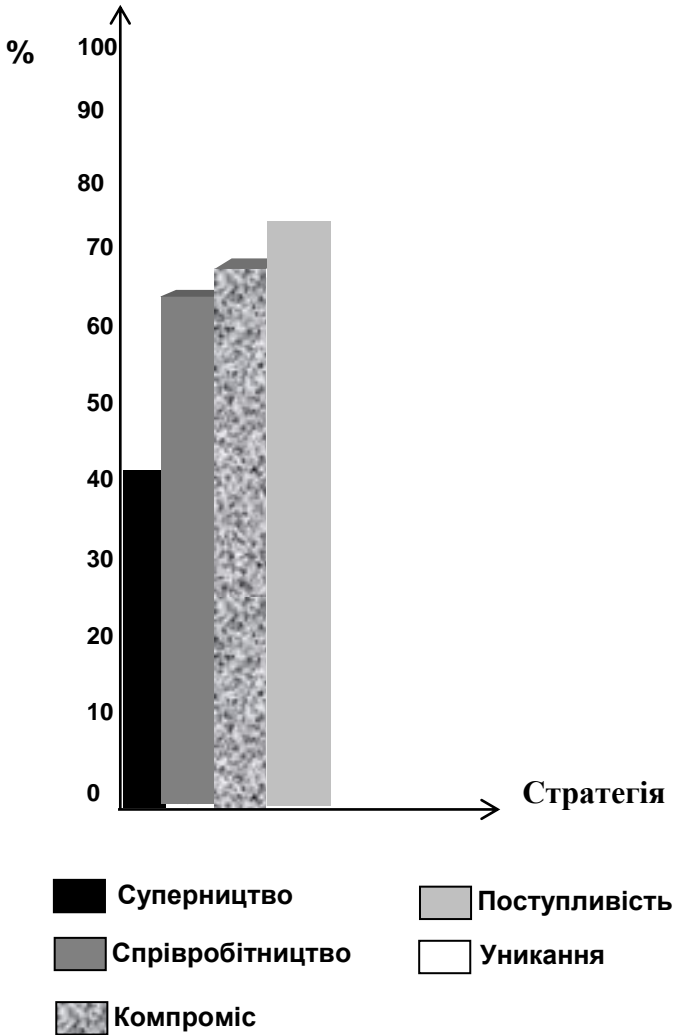
ДОДАТОК 3
ЗРАЗОК ОФОРМЛЕННЯ ТАБЛИЦЬ ТА РИСУНКІВ

ДОДАТОК 3а
ЗРАЗОК ОФОРМЛЕННЯ ГРАФІКІВ

*Рис. 2.2. Відмінності в агресивній поведінці
хлопчиків і дівчаток підліткового віку
(за результатами опитувальника А.Басса та А.Дарки)*

ДОДАТОК 3б
ЗРАЗОК ОФОРМЛЕННЯ ГІСТОГРАМ

*Рис. 2.5. Стратегії поведінки вчителя в конфліктних ситуаціях
(у % від кількості опитаних)*

ДОДАТОК 3в
ЗРАЗОК ОФОРМЛЕННЯ ТАБЛИЦЬ

Таблиця 3.1

***Рівні агресивності підлітків в учбово-педагогічній взаємодії
(за результатами прийому "Учбові ситуації")***

Рівень агресивності	До впровадження програми	Після впровадження програми
Низький	7%	20%
Середній	64%	62%
Високий	29%	18%

ДОДАТОК И
ЗРАЗОК ОФОРМЛЕННЯ ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андреева Т. М. Социальная психология : учебник для вузов / Т. М. Андреева. — М. : Аспект-Пресс, 2000. — 376 с.
2. Бодров В. А. Когнитивные процессы и психологический стресс / В. А. Бодров // Психологический журнал. — 1996. — Т. 17, № 4. — С. 64—72.
3. Гришина Н. В. Психология конфликта / Н. В. Гришина.— СПб. : Питер, 2000. — 464 с.
4. Інновації у соціальних службах : [навчально-методичний посібник] / Г. В. Семигіна, В. В. Покладова, У. М. Грига та ін. — К. : Університетське в-во "Пульсари", 2002. — 168 с.
5. Кричківська Т. Д. Психологія дошкільного віку : [навчально-методичний посібник] / Т. Д. Кричківська. — Ніжин : НДПУ, 2001. — 61 с.
6. Масгутов Р. М. Гендерные различия у проявлениях аутоагрессии у подростков / Р. М. Масгутов // Вопросы психологии. — 2003. — № 9. — С. 15—16.
7. М'ясоїд П. А. Загальна психологія : навчальний посібник / П. А. М'ясоїд. — К. : Вища школа, 2000. — 470 с.
8. Практикум по возрастной и педагогической психологии : учебное пособие для студентов педагогических институтов / [под ред. А. И. Щербакова]. — М. : Просвещение, 1987. — 255 с.
9. Психологический словарь / [под ред. В. П. Зинченко, Б. Г. Мещерякова]. — [2-е изд.]. — М.: Педагогика-Пресс, 2001. — 440 с.

Навчальне видання

Щотка О. П., Горянська А. М., Пісоцький В. П.

**НАУКОВА РОБОТА
СТУДЕНТІВ ІЗ ПСИХОЛОГІЇ:
від курсової до дипломної**

Навчальний посібник

Технічний редактор – І. П. Борис
Верстка та макетування – А. В. Новгородська

Підписано до друку 12.06.2023 р.
Гарнітура Computer Modern.
Замовлення №

Формат 60x84/16.
Обл.-вид.арк. 4,24
Ум.- др. арк. 6,04

Папір офсетний.
Ел. видання

Видавництво
Ніжинського державного університету
імені Миколи Гоголя.
м. Ніжин, вул. Воздвиженська, 3А
(04631) 7-19-72
E-mail: vidavn_ndu@ukr.net

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 2137 від 29.03.05 р.